

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

ÚSTAV ČESKÉHO JAZYKA A TEORIE KOMUNIKACE

Diplomová práce

Iva Marková

**Míra přesnosti vyjadřování časových údajů v textech nerodilých
mluvčích češtiny na základě analýzy žákovského korpusu
Merlin**

The Degree of Time Expressions Accuracy in the Texts of Non-native
speakers of Czech in the learner corpus Merlin

Praha 2020

Vedoucí práce: Doc. Svatava Škodová, Ph.D

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 17. srpna 2020

Iva Marková

Abstrakt:

Cílem diplomové práce je popsat způsob a specifika vyjadřování míry přesnosti časových údajů v písemném projevu nerodilých mluvčích češtiny.

Diplomová práce se zaměří na celkový popis vyjadřování temporální kvantifikace nerodilými mluvčími češtiny v písemných projevech. Na základě odborné literatury diplomantka vymezí časové indikátory, v následném kroku provede analýzu nejčastěji užívané učebnicové série češtiny pro cizince – Český krok za krokem autorky L. Holé, ve které bude sledovat prezentaci časových údajů, jak z hlediska gramatického, tak lexikálního, a to z hlediska rozsahu indikátorů s ohledem na stupeň jazykového osvojení, ale i z hlediska způsobu prezentace daných indikátorů. V další části bude provedena analýza výskytů časových indikátorů v žákovském korpusu Merlin. Sledován bude rozsah užití časových indikátorů s ohledem na úroveň znalosti podle SERR, stupeň přesnosti udání časové kvantifikace a chybová typologie časových prostředků.

Klíčová slova:

časová kvantifikace, časové indikátory, nerodilí mluvčí češtiny, jazykové osvojování

Abstract :

The Master's thesis aims to describe the method and specifics of expressing the degree of accuracy of time expressions in the written works of non-native speakers of Czech.

The diploma thesis focuses on the general description of the expression of temporal quantification by non-native speakers of Czech in written texts. Based on specialized resources, the graduate defines time indicators, in the next step she analyzes the most frequently used text book series entitled Czech for foreigners - Czech step by step by L. Holá, in which she monitors the presentation of time expressions, both grammatically and lexically, in terms of the range of indicators with regard to the level of language acquisition, but also in terms of the way of presentation of the indicators. In the following part, an analysis of the occurrence of time indicators in the Merlin students' corpus is performed. The scope of use of time indicator is monitored with regard to the language skill level according to SERR, the degree of accuracy of the indication of time quantification, and the error typology of time means.

Keywords:

time quantification, time indicators, non-native speakers of Czech, language acquisition

OBSAH

ÚVOD	1
1 ČAS	3
1.1 PŘESNOST ČASOVÝCH ÚDAJŮ	3
1.2 VYMEZENÍ POJMU ČASOVÉ INDIKÁTORY	3
1.3 MOŽNOSTI A MEZE VYJADŘOVÁNÍ ČASU V ČEŠTINĚ	6
1.4 VNÍMÁNÍ ČASU.....	9
1.5 ORIENTAČNÍ BODY	11
1.6 VÝZKUM INDIKÁTORŮ ČASU	15
1.7 FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ NABÝVÁNÍ L2	22
2 PRAKTICKÁ ČÁST.....	23
2.1 DIDAKTICKÉ MOŽNOSTI.....	23
2.2 STANOVENÍ HYPOTÉZ.....	26
2.3 JAZYKOVÁ ÚROVEŇ A2 DLE SERR.....	27
2.4 ANALÝZA UČEBNIC.....	29
2.4.1 Učebnice Česky krok za krokem 1	29
2.4.2 Učebnice Čeština pro cizince A1-A2	35
2.4.3 Učebnice Communicative Czech (elementary czech)	38
2.4.4 Učebnice Česky krok za krokem 2	41
2.4.5 Česká čítanka.....	47
2.4.6 Shrnutí.....	49
2.5 KORPUS MERLIN.....	52
2.5.1 Co je Merlin.....	52
2.5.2 Metoda práce s korpusem Merlin	53
2.5.3 Subkorporusy A2 a B1	54
2.5.4 Metadata subkorporusu A2 a B1	54
2.5.5 Analýza textů.....	57
2.5.6 Výskyt deskriptorů	58
2.5.7 Analýza deskriptorů	60
2.5.8 Zadání.....	62
2.5.9 Časové otázky ze zadání a reakce na ně.....	65
2.5.10 Odchylky	69

2.5.11	<i>Shrnutí</i>	71
ZÁVĚR		73
PŘÍLOHA 1. UKÁZKA TEXTU SUBKORPUSU A2 S METADATY		I
PŘÍLOHA 2. UKÁZKA TEXTU SUBKORPUSU B1 S METADATY		II

Předmluva

Tato práce vznikla při studiu oboru Učitelství češtiny jako cizí jazyk. Věnujete možnostem přesnosti popisu událostí na podkladu aktuální znalosti druhého jazyka (L2) a subjektivního vidění událostí recipientem, se zaměřením na prostředky přesnosti udání časové kvantifikace v procesu osvojování češtiny jako L2 u cizinců s různým mateřským jazykem na základě psaných projevů zaznamenaných v korpusu Merlin.

Obecná část nastiňuje pozadí, současné chápání a prezentaci času v češtině především v počátku nabývání znalosti češtiny jako druhého jazyka. Není koncipována didakticky, ale analyticky. Didaktická stránka bude popsána jen okrajově z důvodu ukázky metod prezentace času při výuce žáků s odlišným mateřským jazykem.

Ve výzkumné části práce jsou analyzovány učební materiály češtiny pro cizince na úrovni A1-A2, u nichž je předpoklad prezentace jak slovesného času, tak časových okamžiků s využitím lexikálních časových prostředků, které označujeme jako časové deskriptory. Jako metoda analýzy bylo zvoleno manuální vyhledávání v učebních materiálech a následný záznam výskytu a způsobů prezentace deskriptorů času. Dle očekávaného výskytu deskriptorů času v učebních materiálech pro žáky s odlišným mateřským jazykem (OMJ) je předpoklad, že se tyto deskriptory objeví také v jejich písemných projevech, což vyžaduje samotné zadání testových úloh. Analýza korpusu a těchto písemných projevů poskytne data a informace užití. Cílem práce je zjistit, v jaké míře budou užity a zda dojde k odchylkám užití.

Úvod

Obor Učitelství češtiny jako cizí jazyk připravuje studenty a studentky na práci s cizinci, kteří mají odlišné jazykové zkušenosti a také mají různou motivaci naučit se druhý jazyk. Někteří se připravují na studium české školy, jiní na život v České republice. Budoucí učitelé se při studiu naučí mnoho metod a přístupů k výuce druhého jazyka, ale až v praxi se učí se studenty komunikovat a najít cestu vzájemného porozumění.

Téma této práce je zvoleno také z důvodu mnoha neúspěšných komunikací při výuce češtiny cizince ve třídě i mimo ni. Jejím cílem je popsat způsob a specifika vyjadřování míry přesnosti časových údajů. Jako zdroj materiálu k analýze byly zvoleny texty uchazečů o certifikovanou zkoušku na úrovni A2 a B1. Tyto písemné projevy nerodilých mluvčích češtiny, jsou anotovány v žákovském korpusu Merlin.

V první části jsou vymezeny časové indikátory, jazykové prostředky především částicového, příslovečného, popř. předložkového charakteru. Na podkladě seznamu slovní zásoby podle SERR vypracované v Diplomové práci *Vokabuláře referenčních popisů úrovně znalosti češtiny jako cizího jazyka ve světle korpusových dat* (Vaníčková) je vytvořen seznam jednotek, které by žáci na úrovni A2 měli znát. Tato práce se soustředí na indikátory typu *brzy, kolem, až, ještě, asi, už* apod. a na formulace jako např. *přišel až ve tři hodiny; ještě nepřišel*, které budou sledovány při analýze učebnic a psaných textů. Na konci třetí kapitoly bude stanovena hypotéza pro analýzu učebnic a psaných textů.

Další část této práce se věnuje možnostem vyjadřování temporální kvantifikace a vyjadřování času. Teoretická část uvádí popis času v češtině v odborné literatuře a gramatikách - v *Akademické gramatice spisovné češtiny*, v *Encyklopedickém slovníku češtiny*, ve *Slovníku spisovného jazyka*, v monografii *Pragmatika v češtině* (Hirschová), v *Mluvnici současné češtiny* (Panevová). Dále jsou popsány faktory, které ovlivňují vyjadřování temporální kvantifikace na podkladě odborných článků a odborné literatury - *O relativních a subjektivních časech v češtině* (Bečka), *Slova v myšlení o čase* (Höflerová), *K jednomu funkčnímu rozdílu v soustavě partikulí* (Komárek), *Hranice slovního druhu* (Vondráček) apod. viz doporučená literatura.

Čtvrtá podkapitola popisuje vnímání času, které je zásadní pro jeho popis a především vyjádření míry časové přesnosti.

Praktická část je vlastní analýza učebnicové série Česky krok za krokem autorky L. Holé, ve které budeme sledovat prezentaci časových údajů, jak z hlediska gramatického, tak lexikálního, a to z hlediska rozsahu indikátorů a výskytu. Údaje budou zpracovány do tabulky pro přehlednost a pro srovnání s výsledky analýzy textů.

V podkapitole praktické části bude provedena analýza výskytů časových indikátorů v žakovském korpusu Merlin. Sledován bude repertoár užívaných prostředků, vybrané specifikace kontextu, frekvence užití časových indikátorů s ohledem na úroveň znalosti podle SERR, stupeň přesnosti udání časové kvantifikace a chybová typologie časových prostředků.

V každé kapitole provedeme přehled dosažených výsledků a jejich vyhodnocení. Závěrečné shrnutí, diskuse a závěry budou směřovány k otázce, jaká jsou specifika užívání vybraných indikátorů u dané skupiny mluvčích. Umožní-li to materiál, můžeme se pokusit o naznačení možných rozdílů mezi mluvčími různých mateřských jazyků.

1 Čas

1.1 Přesnost časových údajů

Co je přesnost? V matematice může být přesnost vyjádřena na několik desetinných míst v čísle. V komunikaci v lingvistice pro přesnost používáme slova věty a fráze tedy určité komunikační klíče. Přesnost je výsledkem potřeby pochopení sdělení tak, aby nedocházelo k nedorozuměním. Přesnost může být chápána také jako vyjádřená jistota nebo naopak nejistota. Pro uvědomění si existence světla musí nastat tma, abychom „jasně“ pochopili rozdíl. Uvědomit si přesně plynutí času je nemožné, proto máme prostředky jak pro nepřesnost, tak pro jistotu či nejistotu. Přesnosti předchází jistota nepřesnosti nejistota nebo nezkušenost. Přesnost vyjadřuje subjektivní pohled názor zkušenost (jazykovou zkušenost).

1.2 Vymezení pojmu časové indikátory

Vyjádření času je možné realizovat několika způsoby. Fyzikální čas je uváděn v časových jednotkách, které rodilý mluvčí užívá i při běžném hovoru pro ohraničení určité události. Základní jednotky času (sekunda, minuta, hodina) užíváme pro vyjádření tzv. přesného času. Širší časové upřesnění označujeme datem. Datum obsahuje jednotky dne, měsíce a roku. Každou z těchto jednotek dělíme na menší části. Den – ráno, dopoledne, poledne, odpoledne, večer, noc. Týden – pondělí, úterý, středa, čtvrtek, pátek, sobota, neděle. Měsíc – leden, únor, březen, duben, květen, červen, červenec, srpen, září, říjen, listopad, prosinec. Rok- jaro, léto, podzim, zima. Rok je zároveň základní jednotkou desetiletí, století, tisíciletí atd.. Roky vyjadřujeme číslovkou základní, dny v měsíci pojmenovává čeština číslovkami řadovými, právě tak měsíce mohou být vyjádřeny číslovkou řadovou či vlastním názvem v genitivu.

Mezi indikátory času patří také slova, kterána jednotky času neměříme. Nelze vyjádřit míru přesnosti u těchto indikátorů: už, ještě, asi, mnohokrát, často, až, do, od, na, přes, o, k, a podobně. Čeština tyto časové indikátory řadí do mnoha kategorií. Je nutné uvést, že hlavním jazykovým nositelem vyjádření času je sloveso. Zásadní pro češtinu je minulý, přítomný a budoucí čas. Také vid a dále specifická signální slova: teď, zítra, včera,

už, ještě, další, příští, na týden, týden, je spousta času, hodně času, dlouho čekat, krátce, často, obvykle, většinou, moment, klid- žádný pohyb, předem, včasně, časně, brzy, pozdě, o fous, včas, až zítra, později (Promiň, přijdu později. Promiňte, že jdu pozdě. Výjimečně jdu pozdě. Promiň, nemám teď čas.).

Časové indikátory čeština vyjadřuje mnoha slovními druhy. Mezi slovními druhy nejsou vždy zřetelné hranice a ani nemohou být, neboť jednotlivá kritéria se vrství, kříží, zčásti jdou proti sobě. Vondráček¹ ve svém článku o hranicích částic a příslovcí popisuje, že gramatiky se shodují v tom, že adverbia jsou plnovýznamovým slovním druhem, zatímco částice slovním druhem neplnovýznamovým. Neplnovýznamovost přitom neznamena úplnou absenci sémantiky, protože všechny příručky se částice pokoušejí dále významově členit; jde tedy nanejvýš o oslabení významu. Potíž v jednoznačném určení hranice mezi (měrovými) adverbii a (intenzifikačními) částicemi prostřednictvím sémantického kritéria spočívá v tom, že nelze k ověření plnovýznamovosti snadno užít syntaktického, resp. textově funkčního kritéria. Volba slovního druhu je často závislá na sémantice měrově specifikovaného nebo modifikovaného prostředku. Je zřejmé, že pro určení slovního druhu je v případě adverbii a částic nejpodstatnější kontextové posouzení toho, zda jazykový prostředek vyjadřuje měrovou okolnost, za níž platí statický příznak substance (vlastnost vyjádřená zpravidla adjektivem – *Děšť byl velmi silný*), dynamický příznak substance (děj nebo stav, zpravidla vyjádřený slovesem – *Dítě trochu plakalo*) či příznak těchto příznaků (jiná okolnost, vyjádřená zpravidla příslovcem – *Řekl to zcela otevřeně*). V takovém případě jde o adverbium. O částici se jedná, pokud jazykový prostředek vyjadřuje postoj mluvčího k míře příznaku, tj. modifikuje jeho platnost ve smyslu zdůraznění (*To je velmi rozkošné dítě*) či významové restrikce (*To byla trochu drzost* = ,téměř‘) nebo vyjadřuje-li postoj mluvčího k výstižnosti modifikovaného prostředku, tedy i oba póly jistotní modality (*Úplně zakřičel bolestí* = ,doslova‘; *Myslím, že se trochu ohlédl* = ,jakoby‘).

Hirschová² říká (s.47), že částice, jako slovní druh jsou konstruovány právě svou pragmatickou funkcí. Jsou sice výrazy, které fungují pouze jako výpovědní modifikátory /tzv. odpověďová slova ano, ne, zesilující částice ba, dokonce, epistemické modální částice asi, snad, apod.), ale velké množství částic se k tomuto slovnímu druhu řadí sekundárně, na základě toho, že jsou užity jako modifikátory (pův. kvalitativní adverbia

¹VONDRÁČEK, M. *Príslovce a částice-hranice slovního druhu*. In *Naše řeč*, ročník 82 (1999),

²HIRSCHOVÁ, M. *Pragmatika v češtině*. Olomouc, Karolinum, 2013

jistě určitě, vážně, přezky bohužel, bohudík, naštěstí, slovesné tvary myslím, tuším). specifická je funkce adverbíí vyjadřujících smyslové vjemy (očividně, viditelně, znatelně, zjevně, slyšitelně, hmatatelně), výsledky myšlenkových operací (očekávatelně, předpokládatelně, hypoteticky, logicky) nebo signalizující převzatou informaci (údajně). Uvedeme zde je ukázka markrů, které zastupují více slovních druhů. Můžeme tak vnímat, jak je důležité dobře je prezentovat žákům s odlišným mateřským jazykem.

Večer- podstatné jméno- *To je krásný večer.*

Večer - příslovce- *Přijede až zítra večer.*

Během - podstatné jméno - *Ani rychlým během ho nedostihneš.*

Během – předložka - *Během noci se ochladilo.*

Ještě příslovce vyjadřuje trvání, neskončení děje, nebo stavu (se zápořem) že určitý děj nebo stav dosud nenastal, do této doby, do této chvíle, v této chvíli, dosud. *Nemůžete s ním mluvit, ještě přednáší. Ještě se nevrátil, představení ještě nezačalo.*

Ještě vyjadřuje, že nějaká činnost, nějaké dění, stav pokračuje, stupňuje se apod. *Jdu ještě do mlékárny, přikoupil si ještě metr látky. U lesa je cesta ještě blátivější.*

Ještě v kategorii částice zdůrazňuje (často časový okamžik). *Ještě dnes ti zavolám. Ještě ráno jsem s ním mluvil.*

Už v kategorii příslovce - *Už odjeli. Už neprší.*

Už v kategorii částice zdůrazňovací - *Už budu hodný. To už nespraviš.*

Brzy v platnosti spojky souřadné slučovací - *Brzy přišlo. Brzy bylo hezky.*

Brzy (zkrátka, zanedlouho) *Přijď zas brzy.*

Brzy časně x pozdě - *Vstát brzy ráno. Dítě se narodilo brzy. Je na to příliš brzy, je to předčasně. Kde jsi byl, to jdeš brzy.*

Pro přehlednost uvádíme zde příklady a popis slovních druhů, do kterých se dle Akademické gramatiky češtiny³ časové indikátory řadí.

Slovesa - Slovesa označují časově proměnlivé dějové nebo stavové příznaky indikativně pojatých jevů. Dynamický charakter příznaků vyjadřování slovesy spočívá v kombinaci věcného významu slovesa s významem gramatické kategorie času.

Částice- Partikule vyjadřují vztah autora ke komunikační situaci včetně adresáta a sdělovaných obsahů, struktury komunikátu a funkci jeho částí.

³ŠTÍCHA, F. Akademická gramatika spisovné češtiny. Praha, Academia, 2013

Adjektiva označují vlastnosti substančně pojatých jevů jako jejich gramaticky nedynamické příznaky. Tyto vlastnosti v širokém smyslu slova mají charakter kvalitativní, nebo relační. Intenzitu příznaku vyjádřeného kvalifikačně kvalitativními adjektivy lze slovotvornými prostředky gradovat.

Adverbia označují časové, měrové, způsobové okolnosti dějů a stavů, vlastností a jiných okolností. Část z nich má schopnost formálně vyjádřit sémantickou gradaci, tj. srovnání základního stupně intenzity okolního příznaku (rychle) s intenzitou nezákladní, interpretovanou dvěma dalšími stupni jako vyšší nebo nejvyšší (rychleji, nejrychleji).

Tak málo dnů má lidský život. A ještě tu toužíš, aby mijely rychle, rychleji, nejrychleji.

Prepozice vyjadřují relaci mezi obsahem substantiva a verba či jiného substantiva. (například - na týden, na čas, za čas, pro minutu, na chvíli)

Časové předložky: během, blízko, blíž, do, k, ke, kolem, mezi, mimo, místo, na, nad, o, ob, od, okolo, po, před, přes, při, současně, souběžně, uprostřed, v, ve, vstříc, vyjma, za, zároveň, zevnitř, zkraje, zpod, zpoza, zprostředka,

Konjunkce vyjadřují relaci vět ve formálním rámci souvětí i mimo něj, nebo relaci hierarchicky ekvivalentních větných členů. Kromě toho, že ustavují koordinační nebo subordinační vztah a povahu tohoto vztahu ještě dále upřesňují. Spojky (paratactické) **souřadící** vyjadřují vztah koordinace mezi syntakticky rovnocennými větami nebo větnými členy. Vztah slučovací vyjadřují spojky pak, brzo-brzo, hned-hned, tu-tu, jednou-podruhé, zčásti-zčásti. Ke spojkové platnosti směřují i původní adverbia: potom, pak. **Spojky podřadící** časové vyjadřují současnost, předčasnost, následnost průběhu dějů: až, dokud, hned jak, jak, jakmile, jen, jenom, když, než, pokaždé když, potom co, zatímco. (s.524-529) ⁴

1.3 Možnosti a meze vyjadřování času v češtině

Čas v češtině je předmětem diskuse lingvistů z důvodu orientace na časové ose, při překladu z jazyků s bohatším výběrem slovesných forem, nebo při vyjádření subjektivity.

⁴ŠTÍCHA, F. Akademická gramatika spisovné češtiny. Praha, Academia, 2013

Josef V. Bečka⁵ stručně popisuje prostředky pro vyjadřování na časové ose v češtině: *Čeština nemá slovesné časy, které by vyznačovaly relativnost dějů. Má jen tři slovesné časy, které vyjadřují tzv. časy základní: préteritum (čas minulý) — prézens (čas přítomný) — futurum (čas budoucí): Šel jsem. — Jdu. — Půjdu. Tyto časy jsou sice navzájem relativní, ale tato relativnost vyplývá jako důsledek toho, že minulost je předčasná k přítomnosti a ta je předčasná k budoucnosti. Popřípadě, že přítomnost je následná k minulosti a budoucnost je následná k přítomnosti. Pro vyznačení časových vztahů dějů minulých a dějů budoucích nejsou v češtině zvláštní časové formy sloves, jako jsou v některých jiných jazycích, vztah tu vyjadřujeme videm, sledem vět v souvětí a někdy i lexikálně (vztah vyznačíme časovým příslovečným určením).* Dále se zamýšlí nad pravidly vyjádření aktivit, či dějů v bodech relativních. Snaží se stručně pojednat o současnosti a předčasnosti, v jakém rozsahu se těchto jazykových jevů v současné češtině užívá a do jaké míry je vhodné označení *relativní čas*. Uvádí dělení podle Šmilauera: Po syntaktické stránce jsou vedlejší věty s tzv. relativními časy klasifikovány jako věty obsahové, kdežto věty vedlejší, v nichž jsou časy základní, jsou označovány jako věty doplňovací. Např. *.Nevěděl jsem, že ses už vrátil. Bylo mi divné, že se ještě nevrátil.* Je-li však navozujícím výrazem podstatné jméno, věta je přívlastková (adjektivní), tedy doplňovací. Např. *Popadla ho nesnesitelná hrůza, že přijde pozdě* (K. Čapek). Najdeme zde i větu příslovečnou, např. *Úzkostlivě na něho čekala, až se vrátí.*

Zásadní informací je označení ne bodu na časové ose, ale bodu v myšlení mluvčího a jeho aktuálním niterném pocitu. Bečka píše: *„Jde o navozené vyjádření niterných stavů, tedy nikoli stavů vnější skutečnosti. To, co pro okamžik tohoto navození je v niterném stavu přítomné, označuje se prezentem, co je minulé, préteritem, a co je budoucí, futurem. V lingvistické teorii se tu mluví o současnosti, předčasnosti a následnosti.“* Př. *Zaslechl jsem, jak někdo zoufale vykřikl.* Dokonavé sloveso v préteritu. *Zaslechl jsem, jak někdo zoufale křičí.* Nedokonavé sloveso v prezentu. *Slyšel ještě, jak bibliotékař přirazil dveře* (Jirásek). Těchto příkladů bych se mohla držet při výkladu příkladů z korpusu, jako ukázkou, jak slovo *ještě* napomůže zpřesnit vyjádření, ale i porozumění. Můžeme pozorovat, jak kombinace časů způsobuje relativnost, nebo naopak přesnost okamžiku děje. Bečka zmiňuje, že jisté rozpaky nám působí případy s navozujícím výrazem ve futuru.

V navozené větě relativnímu prezentu na vyjádření současnosti silně konkuruje čas faktický, tj. futurum. Např. *Nejste ještě dobře připraveni. Vyzkouším vás až*

⁵BEČKA, J. V. *O relativních a subjektivních časech v češtině*. In *Naše řeč*, ročník 58 (1975)

za čtrnáct dní a přesvědčím se, co budete umět (tj. za čtrnáct dní). Prézens pro vyjádření současnosti (co umíte) by příliš sugeroval význam přítomnosti faktického („co právě nyní umíte“). Předčasnost v budoucnosti však vyznačujeme pravidelně préteritem. Časy, o kterých zde mluvíme, jsou lingvisticky hodnoceny jako časy relativní, které nevyjadřují faktický čas (tj. skutečnou časovou platnost sdělované skutečnosti), nýbrž časový poměr, a to vzhledem k výrazu navozujícímu. Toto pojetí je velmi výhodné zejména proto, že se s ním pohodlně manipuluje, je však otázka, zda nevystihuje jen vnějšek, formu výrazu, aniž zasahuje do **podstaty věci**. Dále připomíná, jak bylo sděleno na začátku, čeština nemá na vyjádření časových vztahů zvláštní tvary určitého slovesa. Ovšem jedna jazyková forma může mít i více významů, více funkcí, tedy jedna forma by mohla vyjadřovat i čas základní i čas relativní. Podezřelé však je, že se této možnosti v češtině využívá jen ve větách vyjadřujících niterné stavy. Popis niterných stavů - Někdy i při stejné větné formě může být buď faktický čas, nebo čas relativní, ale rozdíl je v pojetí:

Čekala na něho, až přišel. Syntaktické spojení dvou dějů v jeden souvětý celek: Čekala na něho. Konečně přišel.

Čekala na něho, až přijde. Význam: Řekla si, že bude čekat tak dlouho, až přijde. Zda skutečně přišel, věta neříká.

Jde tu o komplexní, v zásadě dvoudílné vyjádření niterného stavu. Navozující výraz uvádí toto vyjádření do kontextu, tedy do celkové souvislosti: vyjadřuje povšechně kvalitu niterného stavu a způsob, jak se vyjevuje navenek. Je vyjádřen v čase faktickém. Obsah niterného stavu, vyslovený ve větě navozené, je vyjádřen buď jako přítomný vzhledem k významu navozujícího výrazu, nebo jako budoucí, nebo jako minulý. Jde tu tedy o posunutí časové roviny toho druhu, jaké je v přímé řeči: časové měřítko je zpřítomněno, tj. vztaženo k okamžiku, kdy osoba obsah svého niterného stavu přímo říká (navozovací výraz je sdělování), nebo si jej jen myslí, popř. pociťuje, „říká sama pro sebe“

Bylo by tedy záhodno uvažovat o jiném termínu pro tzv. relativní časy v češtině. Mohlo by se uvažovat o návratu k původnímu Šmilauerovu označení (s menší úpravou): druhotné neboli sekundární časy. Tento termín sice nevystihuje podstatu věci, ale dobře rozlišuje dvojí funkci časů v češtině: funkci základní, primární a funkci posunutou, sekundární. Osobně bych se přimlouval za termín subjektivní časy. Tento termín naznačuje, že platnost slovesného času je vztažena — za podmínek, které jsme výše popsali — vzhledem k osobě, o jejímž niterném stavu se mluví.

V závěru se autor vrací k podstatě jeho článku, tedy pokusit se lépe ohraničit vyjadřování a přesnost v češtině i tím, že zavedeme více časových kategorií. Například uvádí dělení podle Šmilauera, který rozlišil tři gramatické kategorie užití slovesných časů: I. prvotné (primární) časové stupně (tj. přítomnost, minulost, budoucnost), II. mimočasovost, III. druhotné časové stupně (vyjadřující současnost, předčasnost a následnost).

Höflerová⁶ v článku *Slova v myšlení o čase* píše o časových pásmech. Při konstatování, že současná čeština má pro vyjádření děje v čase tři formy, tvary pro *préteritum*, *prézens* a *futurum*, je nutno zdůraznit fakt, že přiřazení tří forem ke třem časovým pásmům nemůže být zjednodušeně přímočaré. Průniky (nerealizovatelné formou slovesa) vyplývají z nejednoznačnosti tzv. okamžiku promluvy a ze sémantiky kategorie vidu. Čeština nemá např. slovesnou formu pro děj, který započal v minulosti a končí v aktuálním okamžiku promluvy. Moment promluvy je pomíjející (okamžitě) a to je v kontrastu s intenzitou prožívání přítomnosti a sémantikou dějů, jež s přítomností souvisejí směrem do minulosti i do budoucnosti.

Možnost „přezentnosti“ dějů formulovaných přítomným časem jako soulad mezi vědomím mluvčího a adresáta rozdíl mezi aktuálním okamžikem promluvy a aktuálností referované skutečnosti nepotřebují oba komunikanti zpřesňovat, adresát toleruje mluvčím široce prožívané pásmo aktuálnosti, přezentnosti.

Nejvyšší stupeň vyjadřování času je schopnost uvažovat o čase jako o rovnoměrném procesu, tedy schopnost odlišit fyzikální plynutí času od plynutí času měřeného subjektivními prožitky.

1.4 Vnímání času

Způsob a specifika vyjadřování míry přesnosti časových údajů je odraz lidské schopnosti vnímat čas. Čas je veličina, která je složitě koncipovaná a tedy i komplikovaně vyjadřovaná. Encyklopedie České akademie věd⁷ popisuje čas jako atribut hmoty, jeden ze způsobů její existence, vyjadřující trvání bytí a zároveň posloupnost změn všech materiálních systémů a procesů ve světě. *Prostor je formou bytí hmoty, která vyjadřuje její*

⁶HÖFLEROVÁ, E. *Slova v myšlení o čase*. M. Čechová (ed) *Čas v jazyce a literatuře*.

⁷KVASIL, B., a kol., *Malá Československá encyklopedie*, Praha, ČSAV 1984

rozlohu, strukturu, koexistenci a vzájemné působení prvků ve všech materiálních soustavách. Čas a prostor jsou navzájem nerozlučně spjaty v časoprostor. Prostor je názorný, snadno ho popíšeme, vnímáme jeho změny. Čas na rozdíl od prostoru názorný není, neustále se děje, každý moment je neopakovatelný. V představě máme dojem něčeho abstraktního a neuchopitelného. Čas není člověk schopen chápat, spadá tedy do kompetence intuice. Člověk si vytváří z atributů, které jsou názorné - tedy hmota a prostor, představu o čase, který se děje a už jako dítě vnímá a popisuje tyto vjemy. Člověk má smysl a cit pro čas vycházející z rytmické periodicity organických dění, ale vlastní vnímání času předpokládá rozlišování trvání od časové posloupnosti. Orientací v časoprostoru si vytváříme pevné body, které ohraničují krátké úseky, a jsme schopni je vnímat a zapamatovat si v nich změny. Vnímáním, pamětí, představivostí a hodnocením se stává z času vnějšího a objektivního čas subjektivní, individuální (s.761-763)⁸. Dítě v kognitivním vývoji postupuje od schopnosti vnímání konkrétních věcí, ke schopnosti práce s abstraktními pojmy a představami. *Chápání času, jeho trvání a způsobu plynutí, je součástí abstraktního myšlení. Komunikační potřeby však vyžadují, aby se formálních prostředků pro vyjádření děje v čase zmocnil člověk už v raném dětství, tedy v období myšlení výhradně konkrétního*(s.1)⁹. Nejen v přirozeném vývoji člověka do dospělosti dochází ke změnám vnímání časoprostoru. Především v subjektivním procesu každého individua pod vlivem okolního světa si každý člověk vytváří vlastní svět v časoprostoru. *Představy o čase procházejí podstatnými proměnami ve fylogenetickém a ontogenetickém vývoji lidí*. Obecně nelze ani psychologický čas oddělit od procesů a činností, jež v tomto čase probíhají a jsou vykonávány. Subjektivní čas závisí především na prožitkové aktuálnosti a bohatosti dějů v určitém úseku objektivního času. Krátké časové úseky naplněné intenzivními zážitky se přeceňují, velké podceňují („léta běží, ale dny jsou dlouhé“). Čekání nebo monotónnost činností a událostí prodlužují a vyprazdňují čas (nuda jako „dlouhá chvíle“), spěch, „časový stres“ jej naplňují až v časovou tíseň, která působí nezřídka dezorientaci a zhoršení celkového výkonu subjektu. Zvláštní změny v prožívání času nastávají při snění ve spánku. *Čas bytí hmoty je nepřetržitý, jednorozměrný, asymetrický, nevratný a zaměřený od minulosti do budoucnosti. Když se tedy člověk snaží uchopit čas, je nucen ho transformovat do nějaké formy odvozené z prostoru*. (s.761-763)⁵

⁸KVASIL, B., a kol., *Malá Československá encyklopedie*, Praha, ČSAV 1984

⁹HÖFLEROVÁ, E. *Slova v myšlení o čase*. M. Čechová (ed) *Čas v jazyce a literatuře*. Sborník z mezinárodní konference. Ústí nad Labem, PedF, 2004.

Čas v naší mysli a tedy v přítomnosti plyne různě rychle. Mluvčí se většinou soustředí na samo sdělení, ale naše mysl vnímá události subjektivně. Shodnou událost popíší tři účastníci třemi způsoby a všichni budou mít relativní pravdu. Je to ovlivněno také jazykovou zkušeností při osvojování prvního jazyka. Zda byla jeho vývoji věnována větší, či menší pozornost, množství impulsů, možnosti mateřského jazyka a jedinečnost jedince samotného. Každý si vytváří svoji vlastní kognici, se kterou pracuje celý život. Neexistují dva identičtí jedinci s naprosto shodným jazykovým projevem a vnímáním světa. Vliv má jazyková strategie, ochota kreativity a realizace reakce. Chut' komunikovat je pro žáky s OMJ klíčová. Každý člověk si osvojuje mateřský jazyk od dětství a vytváří si osobitý způsob myšlení, práci s vnímáním a ukládáním událostí z vlastního života. Čeština je bohatý a pestrý jazyk s obrovskými možnostmi vyjadřování, což může být pro žáky s OMJ překážkou. *Rozumět sdělením, jejichž význam spočívá v informaci o čase, a zároveň umět taková sdělení srozumitelně produkovat je dovednost, která je v ontogenezi řeči budována jako jedna z posledních.*¹⁰

1.5 Orientační body

*Abychom si navzájem rozuměli v rozhovoru vážně míněném, ale i v legraci, musíme respektovat množství jazykových pravidel a norem. To většina z nás činí, jakkoli si to obvykle neuvědomujeme (s.14)*¹¹. Rodilý mluvčí si normy osvojuje postupně v přirozeném prostředí. Pravidla mateřského jazyka se žák naučí na základní škole v období do patnácti let svého věku (zahrneme-li do základních pravidel také jazykový a větný rozbor).

Vymezení pojmu časová přesnost je stejně složité, jako časová veličina. Každý jazyk má soubor prostředků, kterými časoprostor popisuje. V úvodu bylo řečeno, že časoprostor je představa změn hmoty v určitém prostoru a čase. Časoprostor vnímáme intuitivně, ale popisujeme dle pravidel daného jazyka. Pro vzájemné porozumění je nutná shodná orientace v čase. Při popisování událostí s využitím temporální kvantifikace, bychom je měli orientovat od či k určitému pevnému bodu. Pro orientaci v něm, si jasně stanovujeme některé body, okamžiky, situace. Základní vnímání času se soustředí na to, co bylo, je a bude. Tedy na minulost, přítomnost a budoucnost. Z hlediska významového

¹⁰HÖFLEROVÁ, E. *Slova v myšlení o čase*. M. Čechová (ed) *Čas v jazyce a literatuře*. Sborník z mezinárodní konference. Ústí nad Labem, PedF, 2004.

¹¹ŠTÍCHA, F. *Možnosti a meze české gramatiky*. Praha: Academia. 2006 ISBN 80-200-1463-2

souvisí hodnocení času jako přítomného, minulého nebo budoucího těsně s okamžikem promluvy. K okamžiku promluvy přiřazujeme přítomný čas, minulým časem je vyjadřován děj, jenž okamžiku promluvy předcházel a děj, jenž následuje po okamžiku promluvy, jako budoucí. Jak popisuje Štícha - *Slovesný čas je gramatický prostředek orientující čas děje/stavu vůči času komunikace, zejména produkce komunikátu (vyjadřuje tzv. čas základní/objektivní absolutní), nebo vůči času jiného děje (vyjadřuje tzv. čas relativní)*. (s. 437- 440)¹². Tím bodem je nejčastěji okamžik probíhající konverzace, označovaný často jako *ted'*. *Základní časová situační deixe se orientuje podle okamžiku promluvy, tedy ted', přičemž analogicky, jako u zde, může tímto „ted'“ být časový bod, ale i úsek rozsáhlejší. O konkrétním „časovém bodu“ lze ve vztahu k „okamžiku promluvy“ hovořit u výpovědní události, nikoli u věty, avšak primárně děj popisovaný větou s predikátem v přítomném čase okamžik promluvy zahrnuje.* (s.79)¹³. Dostáváme se často do situace, kdy i zprvu jasné *ted'* dostává více významů a tedy i možností užití.

Ted' neslyším.

Mohu zaplatit ted'?

Ted' mám více času.

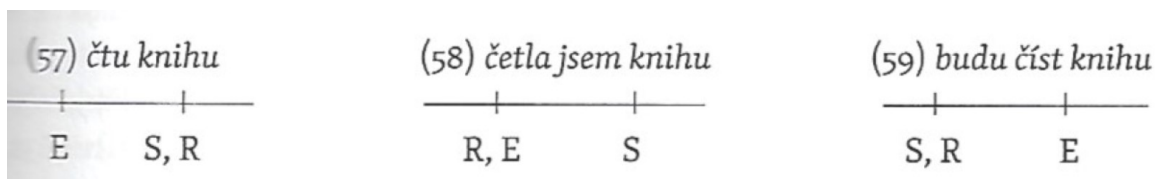
Ted' bude mnoho změn.

Nabízí se časoprostor jasně stanovit a ukotvit nejen pro lepší komunikaci, ale pro stanovení jasných pravidel vyjadřování jeho popisu. V češtině je stěžejním nositelem děje sloveso. Při prezentaci tří forem slovesného času je možné využít časovou osu. Časová osa je lineární představa časového prostoru. Hirschová v Pragmatice v češtině na ní graficky prezentuje jak *absolutní, tak relativní časové významy lze nejnázorněji ukázat pomocí Reichenbachova popisu struktury slovesných časů (označovanou také dekonstrukce časových významů), který pracuje se třemi složkami: okamžik děje/ události E (point of event), referenční bod R (point of reference) a okamžik promluvy S (point of speech). E může mít, v závislosti na typu slovesného děje, různou časovou extenzi (Reichenbach, 1947, s. 287-297). Okamžik promluvy S je pro tzv. absolutní časové významy zásadní, protože stanovuje rozhraní mezi minulostí a budoucností. E může mít různou časovou extenzi, R představuje bod, z něhož je nahlížena složka E. U vyjádření aktuální přítomnosti*

¹²ŠTÍCHA, F. *Možnosti a meze české gramatiky*. Praha: Academia. 2006 ISBN 80-200-1463-2

¹³HIRSCHOVÁ, M. *Pragmatika v češtině*. Olomouc, Karolinum, 2013

referenční bod splývá s okamžikem promluvy, u minulého času splývá s okamžikem děje/události. (s. 89)¹⁴

Pro podpoření představy časoprostoru připojíme příslovečné určení času, například včera, dnes a zítra.

Včera byl pátek.

Včera večer už pršelo.

První věta je v minulosti a neposouvá se ani s upřesněním v druhé větě. Deskriptor *dnes* není takto jednoznačný.

*Dnes **je** sobota.*

*Dnes ráno **bylo** ošklivo.*

*Dnes večer už **bude** po dešti.*

Právě tak deskriptor *zítra*. *Zítra* je primárně spojeno s budoucím časem, ale také s přítomným časem.

*Zítra **bude** neděle.*

*Zítra **je** neděle, **jsem** celý den doma.*

Středem absolutní/objektivní časové řady je přítomnost, již vyjadřuje čas přítomný, prézens; ten zahrnuje čas promluvy bez jasného vymezení vůči času „před přítomností“, tj. vůči minulosti, již vyjadřuje čas minulý préteritum), a „po přítomnosti“, tj. vůči budoucnosti, již vyjadřuje čas budoucí, futurum)¹⁵. Čas přítomný nemá jasné vymezení a můžeme, nebo musíme ho specifikovat upřesněním časovými deskriptory. Tyto deskriptory znázorňují bod promluvy, bod počátku události, nebo souslednost více

¹⁴HIRSCHOVÁ, M. *Pragmatika v češtině*. Olomouc, Karolinum, 2013

¹⁵ŠTÍCHA, F. *O nepřesnosti našeho vyjadřování*. Praha: Academia. 2016 ISBN 978-80-200-2603-3

událostí. Deskriptory také mohou vyjadřovat pravidelnost a ukončení události. *Je-li ve větě časové zařazení děje/stavu zprostředkováno lexikálně, mohou (u omezeného množství sloves, zejména sloves pohybu) přítomní formy zastupovat čas budoucí i minulý.*¹¹

V něm se bezprostředně vztahují časová adverbia dnes, včera, zítra. U výrazů jako poledne, večer, v noci, tedy u pravidelně se opakujících úseků, na něž členíme 24 hodin, je už vždy třeba doplnit, zda jde o dnes ráno, včera ráno. Navíc se jednotlivé jazyky mezi sebou liší jednak sémanticky rozsahem takto pojmenovaných úseků, jednak možnostmi dalšího podrobnějšího členění. (s.80)¹⁶ *Čas přítomný, prézens je čas bezpříznakový, proto je jeho sémantika vágní a uplatnění široké: o hranicích času komunikace jakožto přítomnosti rozhoduje autor. Prézens tedy nemusí vyjadřovat jen aktuální bodovou přítomnost, ale i reálně vzdálenější minulost sahající do přítomnosti, blízkou budoucnost, trvalost, průběžnou opakovanost nebo mimočasovou platnost. Časová nezařazenost (gnómičnost) je vlastní obecně platným konstatováním.*¹¹ Ale právě signální slova mohou v počátku nabývání jazyka být oporou v orientaci sdělení.

Musíme ovšem i s těmito deskriptory gnómičnosti vědomě pracovat. Aby nedocházelo k odchýlkám, je nutné rozlišovat sémantiku vět, které tyto deskriptory obsahují. *Není zvykem umísťovat na časovou osu obsah vět s gnómičným présentem (například Země se dnes točí kolem Slunce.), nebo věty s takzvaným genetickým užitím substantiva (Velryba je tento týden savec). Pokud jde o věty, v nichž se subjektu predikuje relační, to je v zásadě neměnná vlastnost (Ta váha je dnes skleněná.), je uplatnění lokalizace na časové ose neobvyklé, ale nikoli vyloučené. Fakticky tedy nejde o časovou lokalizaci predikace, nýbrž o jistou komunikační strategii (signalizující adresátovi, že má větu reinterpretovat), využívající prostředků časové deixy. V rámci přítomného času se běžně rozlišuje přítomnost aktuální a neaktuální (Ted' pracuje na zahradě. versus Ted' pracuje ve výzkumném ústavu.) Striktně vzato jsou aktuální pouze takové děje, které odpovídají na otázku Co se děje? Co dělá právě teď?, nikoli na otázku Co dělá dnes? Co dělá tento týden?, je však zřejmé, že hranice není zcela ostrá. Koincidence okamžiku promluvy a časové lokalizace predikátu výpovědi se však zejména u zahajujících výpovědí, je-li v nich sloveso v přítomném tvaru, předpokládá.*

Lineární chápání času platí striktně vzato, především pro minulost, která je „uzavřená“. *Préteritum, čas minulý situuje děj/stav na časovou osu před široce vymezený*

¹⁶HIRSCHOVÁ, M. Pragmatika v češtině. Olomouc, Karolinum, 2013

čas promluvy, respektive děj/stav v této době alespoň započal (Včera jsem rozečetl další knížku.). Futura, času budoucího se užívá bez futurální platnosti, jestliže se užití prezentu jeví jako příliš jednoznačné, konkrétní, tedy například z důvodů zdvořilostních nebo pro zmírnění radikálního konstatování, při nejistotě, respektive vyjadřování pravděpodobnosti, nebo naopak v naléhavých příkazech, zákazech a výhradách, tedy v generalizované platnosti imperativní (s.437- 440)¹⁷.

Určení času představují soubor několika sémanticky diferencovaných funktorů pro volná doplnění, která vyjadřují různé časové body nebo intervaly, k nimž se vztahuje řídicí děj. Časové okolnosti mohou být vedle substantivních a adverbálních výrazů udány také závislou predikací. Základní dělení časových funktorů *-už jdu-* vychází z toho, na jakou otázku odpovídají. Časová určení na otázku *kdy* časová určení na otázku *od kdy* časová určení na otázku *do kdy* časová určení na otázku *jak dlouho* časová určení na otázku *Jak často na kdy ze kdy na jak dlouho*. (Panevová¹⁸)

1.6 Výzkum indikátorů času

Uvedeme zde stručně poznatky z výzkumných projektů, které věnovaly určitou pozornost vyjadřování časoprostoru, užívání indikátorů času. Přínosné je pozorování fázových příslovcí evropských jazyků pod vedením Johana van der Auwery. Diplomová práce Richterové popisuje vyjadřování času v češtině nevidomých. Z rozsáhlé práce Christiane von Stutterheim uvedeme krátkou ukázkou, jak si dospělý žák osvojuje časové indikátory druhého jazyka v prostředí L2. Také výzkum Höflerové pozoruje osvojování deskriptorů přesnosti, ale u dětí nabývajících češtinu jako mateřský jazyk. Zajímavý výsledek získal Štícha malou výzkumnou sondou o chápání přesnosti též v mateřském jazyce.

V rozsáhlé práci věnované příslovcím v evropských jazycích editor a autor několika kapitol Johan van der Auwera¹⁹ uvádí, že proběhla pozorování fázových příslovcí, což jsou deskriptory časového upřesnění děje, stavu, vnímání situace v několika evropských

¹⁷ŠTÍCHA, F. Akademická gramatika spisovné češtiny. Praha, Academia, 2013

¹⁸PANEVOVÁ, J. *Mluvnice současné češtiny*, Praha, Univerzita Karlova,

¹⁹AUWERA VAN DER, Johan.(ed)*AdverbialConstructions in theLanguagesofEurope*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 1998

jazycích. *Phasal adverbials have triggered an enormous amount of research, in particular, language-specific investigations about some of the better studied western European languages such as German* (e. g. Abraham 1977; Doherty 1973; König 1977; Lobner 1989), *Dutch* (e. g., Rombouts 1979; Van Baar 1990; Van der Weeghe 1979/1983/1992; Smessact 1993), *English* (e. g., Horn 1970; König & Traugott 1982; Michaelis 1993), *French* (e. g. Fuchs 1985/1993; Martin 1980; Müller 1975) and *Russian* (e. g., Boguslavskij 1992; Mustajoki 1988). (s.25).²⁰ Všimněme si, že i zařazení do kategorie slovních druhů není ve shodě. Čeština tyto deskriptory řadí převážně mezi partikule. Hranicím slovních druhů se ještě budeme věnovat, protože se jedná nejen o hranice odlišných jazyků.

Fázové deskriptory upřesňují stav, který buď pokračuje, skončil, nebo vůbec nezačal existovat. *In English the relevant adverbials include still, no longer, already, and not yet.* V angličtině patří mezi relevantní fázové deskriptory *už, už ne, ještě a ještě ne*, které vytvářejí základní paradigmatické pole pro upřesnění časoprostoru. Pokud by tomu tak bylo i v ostatních jazycích, nabývání L2 by probíhalo snadněji. Popíšme možnosti některých jazyků podle Auwery. Užití fázových deskriptorů v konkrétním sdělení napříč několika evropskými jazyky poukazuje na omezení překladu, i kdyby existovaly identické deskriptory. Můžeme toto chápat jako inspiraci k vědomému zpracování při výuce, pro zpracování určitého pole českých fázových deskriptorů. *This multiplicity of uses confronts the semanticist with the challenge of having to explain why one word allows all these uses: does the word have different meanings and are we thus dealing with polysemy or does the word only have one meaning and are the said uses a matter of interplay between the meaning and the context?* Auwera popisuje, že rozdílnost v pojetí jednotlivých jazyků se odráží v sémantice, ale není jasné, zda se jedná o polysemii či odlišné užití v kontextu, tedy v ucelené frázi. Jde o soulad mezi významem a kontextem? Je zde několik možností vyjádření i jeho omezení. Je zřejmé, že nelze získat pro analýzu identická autentická sdělení v těchto jazycích, ale lze je vytvořit. Ve výzkumu pozorování evropských jazyků byl učiněn pokus o vyplnění dotazníků rodilými mluvčími, kteří byli buď samotnými lingvisty, nebo lingvisté byli při vyplňování dotazníku nápomocní. Ani takneexistuje záruka, že zadání bylo plně pochopeno. *An attempt was made to have the questionnaires filled in by native speakers who were either Linguists themselves or who were assisted in*

²⁰AUWERA VAN DER, Johan.(ed) Adverbial Constructions in the Languages of Europe

filling in the questionnaire by linguists, but this has not always been possible nor does the presence of a linguist as such guarantee that questions were fully understood (s.29).²¹ Tak proběhne určité přizpůsobení, které ovšem může způsobit posun v časoprostoru. Je otázka, zda je prioritou přesnost převodu slov, či sémantiky sdělení. Všechny jazyky deskriptory časové přesnosti mají, ale nemají shodnou polohu v paradigmatickém poli, což můžeme chápat jako časoprostor. Často jde o odlišný systém deskriptorů, který způsobí stejné či odlišné vyjádření. *Quite often, these authors include nonsystematic remarks on other languages, too, relating to differences as well as similarities.*

Opravdu překvapivé je, jaké množství informací tyto deskriptory vyjadřují. Především subjektivní vidění stavu a tedy individuální volbu deskriptorů. *Phasal adverbials have been found interesting because they confront the linguist with a surprising degree of variety in both meaning and form, both within and across languages, and across different stages of languages.*

Podívejme se na konkrétní příklady pro pochopení různých možností přesnosti při popisu časoprostoru. Jako klíčová signální slova ucelené představy časoprostoru uvádí čtyři polohy, body, fáze obsažené v anglických adverbích v češtině partikulích *už, už ne, ještě, ještě ne*.

- a. *John is still at home* - John je **ještě** doma.
- b. *John is no longer at home*. - John už není doma.
- c. *John is not at home yet*. - John ještě není doma.
- d. *John is already at home*. - John už je doma.

Zásadní rozdíl je v množství anglických deskriptorů v kontrastu k češtině, kdy angličtina specifikuje každou situaci. Čeština může pro první větu použít jako alternativu adjektivum *stále*, domníváme se však, že tím dojde ke změně celého fázového pole. Adjektivum *stále* můžeme přeložit jako *still*, ale též *constantly, permanently, all the time, always*. Tyto možnosti obsahují jiné okolnosti a je nutný kontext. Jak již bylo řečeno, kontext a subjektivita mluvčího je zásadní faktor. Právě tak angličtina adverbium *still* nepoužívá striktně jako fázový deskriptor času.

It is raining very hard and still he is going for a walk.

²¹AUWERA VAN DER, Johan.(ed) Adverbial Constructions in the Languages of Europe

London is nice, Berlin is nicer, and Paris is nicer still.

Zrovna tak české *ještě* naplňuje vyjádření výčtu i subjektivitu časoprostoru v odlišných kontextech. *Ještě* vyjadřuje trvání, neskončení děje nebo stavu a nejen to. Komárek²² přehledně popisuje výraz *ještě* a také *už* ve své stati o funkčním rozdílu partikulí.

(1) Výrazy *ještě, již/už* nemají primární význam časový (význam tzv. adverbii času); ten u nich vyplývá až z kontextu, je velmi proměnlivý a mnohdy zcela chybí.

(2) Výrazy *ještě, již/už* těsně souvisí s negací; při jejich užití jde o dvě parciálně kontradiktorické propozice, které modelují dva procesy nebo stavy jakožto dvě různé fáze, jež na sebe těsně navazují, ať už v posloupnosti časové, nebo místní či jiné (např. v hodnocení).

(3) Slova *ještě, již/už* signalizují existenci těchto dvou protichůdných fází, identifikují proces nebo stav s jednou z nich a naznačují jeho poměr k předělu mezi nimi.

a) Příklady **časové** posloupnosti:

Tehdy ještě byl učitelem (později jím nebyl).

Tehdy již byl učitelem (dříve jím nebyl).

b) Příklady **prostorové** posloupnosti:

Vesnice X je ještě v okrese A (tj. těsně před hranicemi sousedního okresu).

Vesnice Y je již v okrese B (tj. těsně za hranicemi sousedního okresu).

Auwers dále uvádí, že je různé množství možností vyjadřování deskriptoru *už*, v evropských jazycích. Existují jazyky, které mají více než jednu možnost využití tohoto deskriptoru jako čeština, ale islandština je pravděpodobně jediným jazykem bez tohoto deskriptoru. Všechny jazyky mají dva základní způsoby, jak vyjádřit změnu a její pokračování. Někde se něco děje, pokračuje, nebo nepokračuje a je ukončeno. Polarita aktuálnosti na větě Igor ještě je v Moskvě. Igor už není v Moskvě. Igor už je v Moskvě. Igor už není v Moskvě. Obrázek znázorňuje 6 časových okamžiků a změny čtyři okamžiky znázorňují okamžik *Ještě ne už ještě už ne*. Přehledné je znázornění 4 fází, které jazyk popisuje, jsou tři doby děje. V první fázi *ještě není* (deskriptor inchoativní), druhá už je, třetí *ještě je* a čtvrtá *už není*. Druhá a třetí fáze zastupuje jednu dobu, první doba je negativní druhá doba je pozitivní a třetí doba opět negativní. K popisu děje pomocí *už* a *ještě* potřebujeme pouze dva body počátku a konce a případně bod změny mezi

²²KOMÁREK, M., K jednomu funkčnímu rozdílu v soustavě partikulí, Slovo a slovesnost, ročník 40

nimi. Cílem bylo pozorovat, kolik kvantifikačních parametrů jazyk potřebuje, pro jasnou volbu deskriptorů přesného vyjádření děje skutečnosti. Byly stanoveny parametry, tedy charakter pro časové deskriptory. Deskriptory invazivní, což by měla být slova zásadně ovlivňující své okolí tedy sémantiku věty. Deskriptory inchoativní jsou slova, která sémantiku věty připravují, kdy děj nastává nebo teprve nastane. Slova kontinuální naznačují děj pokračující nepřerušovaný. Dosud ale nebyly nalezeny odpovídající deskriptory pro všechny stanovené jazyky.

Ačkoli je čas jenom jeden, není ve všech jazycích popisován identickými prostředky. *Chápání prostoru stejně jako chápání času, eventuálně dalších dimenzí, je antropocentrické a to se odráží i v jazykovém obrazu světa. Svět se jeví jako vztah pozorujícího a pozorovaného, přičemž subjekt je součástí prostoru, jeho vnímání prostoru zahrnuje vnitřní prostor těla, vnější prostor určuje způsob, jak autor/komunikant jevy pojmenovává, jak užívá výrazové prostředky, jak kategorizuje to, co poznává. Doklady různých prostorových frazémů a živé mluvy. Předložky, frazeologická spojení (vpředu, vzadu, všude, někde, někdy... (s. 142)²³*

Představa časoprostoru může být prostornější ve smyslu plasticity. Některé jazyky popisují časoprostor jako prostor reálný, tedy prostor, kolem nás a jazykové prostředky tomu odpovídají. Richterová ve své diplomové práci píše, že existují jazyky, např. znakový jazyk brazilských indiánů, který pracuje s prostorem za zády jako s budoucností, kterou ještě nevidíme a s prostorem před obličejem jako s minulostí, kterou známe a tedy ji vidíme. Český znakový jazyk tedy čeština neslyšících popisuje v reálném prostoru děj, vtip, báseň, životopis. *Díky své prostorové existenci představu času zhmotňuje, užívá ikonické mapování. Referenčním bodem je tělo mluvčího, od něhož se konceptualizace času odvíjí.* Čeština neslyšících užívá hierarchii prostoru - budoucnost vpředu, minulost za zády, opakující se sloveso naznačuje otevírající se dlaní. Bohatost jazyka je odraz v mysli jeho tvůrce.

Christiane von Stutterheim²⁴ popsala, jak si dospělí žák osvojuje L2 v prostředí L2, ale bez intenzivní práce s lektorem. Pozorovala deset tureckých dělníků, kteří pracovali v západním Berlíně. Jejich motivací naučit se cizí jazyk byla „pouze“ potřeba domluvit se na pracovišti a v praktických částech života mimo pracoviště. Cílem nebyla integrace

²³ČECHOVÁ, Marie. (ed) Čas v jazyce a literatuře. Sborník z mezinárodní konference.

²⁴STUTTERHEIM von, Ch. Temporalität in der Zweitsprache (Walter de Gruyter, Berlin - New York 1986)

a přestěhování celé rodiny do Německa. Naopak, dělníci strádali odloučením od rodin a důvodem, proč pracovali v cizí zemi, bylo, aby finančně podpořili členy rodiny v Turecku. *Die sozialpsychologischen Faktoren sind sicherlich von entscheidender Bedeutung, insofern sie die Rahmenbedingungen für den Zweitspracher web darstellen.* Můžeme očekávat, že vzhled do vztahu mezi lingvistickou a konceptuální reprezentací v případě osvojování druhého jazyka, lze použít k vyvození závěrů o organizaci časových konceptů a jejich jazykové implementaci. *Die vor liegende Arbeit beruht auf der Hypothese, daß die konzeptuellen Struk turen eine zentrale Rolle bei dieser Form des Zweitspracherwerbs(s.1).*²⁵ Specifická forma konceptualizace získaná mateřským jazykem je základní součástí osvojování druhého jazyka dospělých. Žáci, kteří vstupují do procesu akvizice v době, kdy již mají dobře vyvinutý koncepční systém a jazyk. *Für einen Sprecher werden durch die Muttersprache bestimmte begriffliche Kategorien in den Vorder grund von Konzeptualisierung Vorgängen gerückt.* Jednotlivé komponenty jsou označeny a zvýrazněny povinnými gramatickými kategoriemi, jiné jsou lexikální, další nejsou vůbec realizovány. Lze předpokládat, že kategorie lingvistického kódování konceptualizují popisování děje. Například, pokud jazyk rozlišuje formy pro šest časových úrovní pro minulost, přítomnost a budoucnost, žák se bezprostředně „chytá“ popisných, signálních slov: včera, před týden, před hodinou. (srov. Corrie [1984]). Problém tohoto přístupu spočívá v tom, že orientaci na pravidla cílového jazyka nelze pochopit vztahy nezávislých jazykových struktur. Je třeba popsat, které jazykové prostředky vyjádření jsou k dispozici na různých úrovních podle znalosti druhého jazyka pro časovou referenci a jak ve dvou jazycích používají různé expresní systémy (lexikální, gramatické, pragmatické) k zprostředkování časových struktur. Při komunikaci stojí před mluvčím L2 úkol zprostředkovat obsah s omezenou jazykovou kompetencí, Pro něj existuje nerovnováha mezi záměrem a výrazem. Komunikační strategie se používají k vyrovnaní některých nedostatků v lingvistickém systému. (s18) *Sie zeigen, daß die wichtigsten Kommunikationsstrategien, von denen der Lerner Gebrauch macht, die Vereinfachungs- oder Reduktionsstrategie", die Vermeidungsstrategie und die Transferstrategie sind.* Nejdůležitější komunikační strategie používané žákem jsou strategie zjednodušování (s19)²⁰ Žák přechází od deskriptorů, které mohou zastupovat konkrétní body a prostředky k popisu časoprostoru nebo orientaci v časoprostoru, až

²⁵STUTTERHEIM von, Ch. Temporalität in der Zweitsprache (Walter de Gruyter, Berlin - New York 1986)

později přechází k abstraktnímu tedy k prostředkům bez deskriptorů přesnosti nebo upřesňování časoprostoru. Stutterheim sledovala průběh osvojování němčiny žáků, kteří primárně komunikovali a jejich nabývání jazyka tedy nebylo ovlivněno intenzivním studiem, didaktickým vedením a kontrolou učitelem, ale zážitky z prostředí L2. Mohli bychom očekávat, že se jedná o proces osvojování jako u malého dítěte. Zásadní rozdíl je zde ten, že dítě poznává svůj mateřský jazyk jako jazyk první, ve kterém si vytváří vlastní představu hmoty, prostoru a děje v něm. Tento žák již tuto představu má a konfrontuje ji, konfrontuje jazykové prostředky L1 a prostředky L2.

Štěpán²⁶ popisuje, že pokud jde o časové pojmy, vychází Stutterheim ze vztahu mezi časovým pojmem a událostí a chápe jej ze tří aspektů. *Za první, poměr může být určen z hlediska události, kdy se časové vlastnosti jeví jako komponenty věcných obsahů a událostí; autorka uvažuje o jejich inherentních časových rysech. Za druhé relační aspekt a za třetí časové řazení věcných obsahů.* Stutterheim naznačuje, *jak si pozorovaní žáci osvojili do různé hloubky systém adverbí, sloves, principy organizace promluvy a implicitní referenci. Např. časová adverbia si osvojují mluvčí v cizím jazyce dříve než slovesný čas. Zjistila, že časová reference je v jazycích jednotlivých mluvčích zprostředkována rozdílnými typy implicitní reference. Je to především inherentní temporální reference, která je nejdůležitějším nositelem časové koherence v promluvě; ve všech jazycích se mluvčí musejí opírat o inherentní časové rysy (aspekt I), o rys hranice a trvání děje. Dále jsou to kontextová reference, asociativní časová reference a přenášení pojmů.*

Ukazuje se, že „průniky“ časových pásem je komunikační potřeba dospělých i dětí. *Průniky (nerealizovatelné formou slovesa) vyplývají z nejednoznačnosti tzv. okamžiku promluvy. Také odlišit fyzikální plynutí času od plynutí času měřeného subjektivními prožitky. Höflerová²⁷ píše, že v řeči dospělých i v řeči dětí hraje významnou roli fakt, že příslovce času nelze zjednodušeně ztotožňovat jen s jedním časovým úsekem, i když k tomu význam příslovečného výrazu v mnoha případech vybízí (slova teď, právě, hned evokují především širě chápanou přítomnost). Příslovci s jednoznačnou časovou sémantikou není mnoho (např. zítra, včera ale nikoli už slovo dnes). Mnohá příslovce času rozvíjejí slovesný tvar jakéhokoli časového pásma (často, obvykle, hned, vždycky)*

²⁶ŠTĚPÁN, J. *Sociolingvistická kniha o čase při studiu cizího jazyka*, Slovo a slovesnost, ročník 51

²⁷HÖFLEROVÁ, E. Slova v myšlení o čase. M. Čechová (ed) *Čas v jazyce a literatuře*. Sborník z mezinárodní konference. Ústí nad Labem, PedF, 2004.

a pomáhají tak překlenout důsledky absence těch slovesných forem, které by zahrnuły referování o ději minulém nebo budoucím sahajícím až k okamžiku promluvy. Zajímavým jevem, který byl zaznamenán, byla vysoká „chybovost“ při určování časové platnosti takové výpovědi, v níž vedle slovesa v některém z tvarů pro préteritum, prézens či futurum bylo užito i časové adverbiale. Dítě dokáže ve sdělení identifikovat děj a zařadit ho na časovou osu, velmi dobře rozlišuje vidový rozdíl u sloves s přítomným tvarotvorným formantem, zpravidla se nemýlí při identifikaci přítomných tvarů pro budoucnost. Pokud je sloveso v syntagmatu s adverbium, má dítě sklon upřednostňovat v hodnocení časový prostor obsažený v sémantice adverbia. Jestliže je adverbium z hlediska distribuce v časových pásmech nevyhraněné (dnes, hned, právě, vždycky), posuzuje dítě sdělení komplexně a při řešení zpravidla převládne vliv asociace k vlastní komunikační zkušenosti.

21

Štícha²⁸ malým testem šesti větných dvojic s drobnou odlišností ověřil tři předpoklady spjaté s tématem nepřesnosti našeho vyjadřování. Zaprvé pomalé myšlení v určitých případech blokuje naše rychlé intuitivní myšlení. Zadruhé větný kontext dokáže dosti spolehlivě, ale ne stoprocentně eliminovat systémovou dvojznačnost gramatické konstrukce a zatřetí znalosti světa mohou dosti spolehlivě eliminovat systémový a potenciální význam jazykového výrazu.

Která z následujících vět je významově přesnější?:

*Tato kapalina je **velmi** čirá.*

Tato kapalina je čirá.

Na tuto otázku 62 studentů odpovědělo, že věta *Tato kapalina je čirá.* je přesnější a 42 studentů zvolilo druhou variantu. Chápeme-li čirost jako nestupňovatelnou vlastnost musíme jako přesnější chápat větu druhou, jak odpověděla většina. Jestliže se však při svém pomalém, analytickém myšlení upneme na slovo *velmi*, pak dojdeme k závěru opačnému. Jedna věc je stav jazyka, čili soustava prostředků, které má určitý přirozený jazyk v dané době k dispozici a věc jiná jsou různé schopnosti a různá vůle lidí své mateřštiny určitým způsobem užívat.

1.7 Faktory ovlivňující nabývání L2

Mluvit o čase je velice složité. Orientaci v pojmenování a lokalizaci časové přesnosti jsme započali slovesným časem, který se žáci s OMJ učí cíleně. Je třeba si

²⁸ŠTÍCHA, F. *O nepřesnosti našeho vyjadřování*. Praha: Academia. 2016 ISBN 978-80-200-2603-3

uvědomit, jaké faktory vstupují do jednotlivých promluv. Především kdo je mluvčí. Mluvčí zná prostředky svého rodného jazyka a využívá možnosti tohoto jazyka. Vyjadřuje vlastní vnímání času a světa tedy časoprostoru, pokud mluví ve svém rodném jazyce a sám se sebou. Důležitým vlivem na obsah sdělení je subjektivní vidění komentovaného děje. Situace se mění v okamžiku, kdy si mluvčí osvojuje nebo se učí další jazyk. Podle toho v jakém věku a v jaké intenzitě druhý jazyk vstupuje do jeho myšlení. Pokud je mluvčí bilingvní, pracuje se dvěma kódy současně. Mluvčí, který rozeznává první a druhý jazyk, porovnává a využívá možnosti těchto dvou kódů. Každý jazyk má možnosti a omezení jak vyjádřit časoprostor. A také jak podrobně a konkrétně popsat jednotlivé události. Odlišná situace nastává v okamžiku, kdy mluvčí komunikuje ne sám se sebou ale s jiným člověkem, nebo se skupinou lidí. Tato cesta od mluvčího k adresátovi je ovlivněna dalšími faktory. Zprvce jsou to již zmiňované možnosti a meze jazykových znalostí, tedy znalost L1 a zejména, pokud komunikuje v druhém jazyce, znalost L2. Dalším faktorem je očekávání, které tato komunikace naplňuje. Může jít o monolog, tedy popis určité události, nebo reakce na jiný příběh tedy návaznost na kontext nebo reakce na zadanou otázku, nebo doptávání se. Dále jsou to faktory, které ovlivní projev mluvčího, především připravenost nebo naopak nepřipravenost ke konverzaci. A také samotná strategie, jak dalece přesný chce mluvčí ve sdělení být, tedy určitá vágnost diplomacie zdvořilost nebo humor. Nejsilnější vliv na volbu prostředků přesnosti sdělení má subjektivní vidění popisovaného děje. Čeština má tři základní slovesné časy, které používáme především k vyjádření absolutního času. Čas absolutní vyjadřuje většinou vztahy k bodu na časové ose, kterými jsou bod popisovaného děje a bodu promluvy. Tyto dva body mohou mít mezi sebou různé vazby a vzdálenosti. I popisovaný děj může obsahovat více událostí, které si jsou následné, současné nebo předčasné. Pro základní již jmenovaný absolutní čas používáme nejen slovesné formy, ale máme v češtině i další prostředky. Například substantiva adjektiva časová a dále jsou to předložky časové, částice a příslovce.

2 Praktická část

2.1 Didaktické možnosti

Vést dospělého žáka při objevování časoprostoru druhého jazyka není snadné. Jak již bylo řečeno, žák by měl mít již vytvořenu představu a osvojeny jazykové prostředky pro popis časoprostoru v mateřském jazyce. Dosavadní znalosti a studijní zkušenosti by

měly být přínosem. Pro ovládnutí cizího jazyka i jiného jazyka je znalost vyjadřování času klíčová. Pro začátečníka je také důležité umět položit upřesňující otázku nejlépe s využitím časových deskriptorů přesnosti.

Pro prezentaci času a časových deskriptorů je důležité znát metodiku učebnice a žákův cíl. Předpokládejme, že má důvod a vlastní motivaci naučit se cizí jazyk. *Při zamyšlení nad didaktikou cizího jazyka je důležité uvědomit si tři podstatné věci. Smysl učebního předmětu, cíle a prostředky učebního předmětu a podmínky vyučování – učení*(s.73).²⁹ Smyslem češtiny je pro cizince porozumět se a v nejlepším případě integrovat v ČR. Cílem může být postup do dalšího kurzu a příprava k certifikované zkoušce, nebo přijímací zkoušce na vysokou školu. Prostředků pro výuku cizích jazyků je mnoho. Pro volbu správného prostředku a metody je důležité znát podmínky vyučování, kterými může být druh kurzu (intenzivní, neintenzivní, individuální, skupinový, bezkontaktní...), charakter účastníka kurzu (věk, L1, vyspělost, zkušenost, povaha...). Základní volbou je učební materiál, který udává metodu prezentace gramatiky. Autoři zvolí didaktiku gramatiky, ale učitel ji může rozvíjet, obohacovat, aktualizovat. Při plnění jazykového cíle bychom měli rozvíjet jazykové kompetence, především kompetenci lingvistickou. *Chápeme ji jako metajazykové povědomí jazyka, jeho interpretaci. Lingvální kompetence neboli kompetence jazyková spočívá v nezprostředkovaném povědomí prvků jazykového systému, přímém spojení označujícího a označovaného ve vědomí a jde o vědomost z jazyka. Další kompetencí je kompetence řečová, kterou chápeme jako správné řešení úkolu recipovat nebo produkovat text ve shodě s normou cizího jazyka.*(s.55)²⁹ Jinak řečeno, cílem by mělo být zvládnutí kompetence porozumění, vytvoření v našem případě časoprostoru, orientace v něm a úspěšná promluva buď jako odpověď, nebo jako vlastní interakce například s užitím deskriptorů časové přesnosti a to vše v souladu s představou z L1. *Pojem kompetence v cizojazyčném vyučování - učení je blízký pojmu cílů, ba dokonce se s nimi v jistém smyslu ztotožňuje. Rozdíl je v tom, že kompetence je způsobilost žáků, zatímco cíle jsou očekávané výsledky. Jde tedy o různé pohledy na stejnou podstatu.*(s.55)²⁹ Dosažení cíle připravili autoři učebnic. Na základě studií o komunikaci je propracován každý stupeň nabývání cizího jazyka a rozdělen do jazykových úrovní shodných pro evropské jazyky. Máme uspořádané penzum lexika, gramatických jevů, pragmatických frází, reálií. Autoři zvolí kombinaci metod, aby prezentace všech informací byla funkční. Dosažení cíle je tedy daná jazyková úroveň. Zvládnutí všech kompetencí je

²⁹CHODĚRA, R. *Didaktika cizích jazyků*. Praha, Academia, 2006.

především úkol pro žáka. Ale i s tímto úkolem by měl učitel pomoci. Mnoho žáků je spokojeno s kvalitní prezentací gramatických jevů, lexika, reálií, ale potýkají se s neudržením informací, s interferencí, s kombinováním pravidel, vytvářením výjimek tam, kde nejsou, a prokrastinací. *Učitelé sehrávají při rozvoji řečových dovedností velmi významnou roli přesto, že si to mnohdy neuvědomují. V současné době se nejčastěji rozpracovávají takzvané kognitivní a sociokulturní přístupy k rozvoji řeči.*³⁰ Učitel by měl současně s jazykovou informací naučit žáka pracovat s pamětí, naučit žáka být v časoprostoru L2. Protože pokud si začátečník nevytvoří jasnou představu časoprostoru a neuloží si ji do dlouhodobé paměti, nastává situace podobná přeučování špatně nastaveného držení pera. Opakující se chyby se vyskytují často, jelikož především slovesa jsou nositelem informace.

Při vytváření představy časoprostoru jsou podstatnou podporou vizuální prvky a signální slova. *O druzích paměti hovoříme také z hlediska smyslové modality, kterou při zapamatování využíváme. Můžeme pozorovat rozdíly v tom, jak si pamatujeme informace viděné, slyšené, ale také třeba pohyb.* (s.32)³⁰ Žák studuje efektivně, má-li zažité principy paměti s vyspělou technikou učení. V běžném životě si umí zapamatovat události a časově je zařadit. *Z hlediska charakteru vzpomínek rozlišujeme deklarativní a nedeklarativní paměť. Jak už napovídají samotné názvy, první zmíněná paměť napomáhá uchování vzpomínek, které byly nějak deklarovány, tedy vyřčeny nebo prožity.* (s.31)³⁰ Prostřednictvím deklarativní paměti si žák pamatuje, co a kdy prožil. Díky nedeklarativní paměti umí pracovat s informacemi, které mohou souviset s osvojováním určité mechanické činnosti. Učitel by měl využít žákovy dosavadní představy časoprostoru. *Informace k zapamatování je třeba strukturovat do smysluplných celků. Při zapamatování se snažíme přispět k takzvanému pozitivnímu transferu. To znamená, že co si žáci již pamatují velmi dobře, ovlivňuje snadnější zapamatování nových informací. Pokud nalezneme mezi jednotlivými informacemi logiku a vzájemně si je propojíme do vztahů, bezpochyby si je zapamatujeme více, než pokud jsme toto neučinili.* (s.33)³⁰ Učitel primárně pracuje podle koncepce učebnice, ale jeho kontakt s žákem mu ukazuje jak postupovat a co upřednostnit. Především by měl dát žákovi prostor k vlastnímu poznávání. *Když žákům předložíme více různých informací a žádáme je, aby usoudili, co vše dohromady znamenají, pobízíme je tak k induktivnímu přemýšlení. Naopak pokud jim sdělíme zákonitost a chceme, ať odvodí konkrétní postup řešení v určitém úkolu, vedeme je*

³⁰KREJČOVÁ, L. Žáci potřebují přemýšlet, Praha: Portál. 2013

k dedukci. Pro rozvoj myšlení žáků je výhodné vyžadovat jeden či druhý způsob. Jestliže jim prezentujeme veškeré údaje, a pak je zobecníme, nebo obráceně sdělíme, oč se jedná a jak to souvisí s konkrétní situací, nenutíme je přemýšlet. Zaměstnáváme jen jejich vnímání možná paměť. (s. 77)³¹ Prakticky jde o práci s textem a pozorováním časových deskriptorů, nebo naopak s uspořádanými pravidly, nebo obrázky, s časovou osou a podobně. Je nutné vést žáky k samostatnému uvažování, mapování a zařazování časových deskriptorů, neboť si tak každý může vytvořit vlastní ideální představu časoprostoru a tu používat. *Žáci přicházejí o zkušenost, díky které jsou schopni pravidlo opakovaně využít. Žák by měl umět vybírat si a tvořit adekvátní percepční klíče, neboli nápovědy pro řešení problémů, což je jedna ze základních myšlenkových operací. Učitel by měl tvorbu těchto nápověd u žáků podporovat a žáky trénovat, aby si uvědomili důležité klíče pro řešení složitějších úkolů.* (s. 75)³¹ Jako nápovědy a často i klíče pro orientaci v časoprostoru jsou právě časové deskriptory. Je tedy důležité jejich prezentaci, zařazení a uchování věnovat pozornost.

2.2 Stanovení hypotéz

Na základě teoretických poznatků můžeme formulovat následující hypotézy, které prostřednictvím analýzy vyvrátíme, nebo potvrdíme.

1. Předpokládáme, že deskriptory přesnosti času jsou v učebnicích češtiny pro cizince prezentovány tak, aby je žák nejen pochopil, ale především uměl správně použít v kontextu ucelených vět. V ideálním případě, aby si na úrovni začátečníka vytvořil strukturu časoprostoru, který může s vyšší jazykovou úrovní obohacovat a upřesňovat (např. využitím signální gramatiky).

2. Předpokládáme, že se v učebnicích vyskytují časové deskriptory často, a proto budou aplikovány v písemných projevech už na úrovni A2 (např. už, ještě, příští).

3. V písemných projevech se deskriptory objeví v ucelených frázích tak, jak předpokládáme, že byly prezentovány v učebnici (např. Už umím dobře česky.).

4. Případné odchylky v písemných projevech mohou nastat použitím ve vlastních ne učebnicových frázích, při užití pouze samostatných deskriptorů, což může zavinit nepochopení výkladu, nebo interference.

³¹KREJČOVÁ, L. Žáci potřebují přemýšlet, Praha: Portál. 2013

2.3 Jazyková úroveň A2 dle SERR

Společný evropský referenční rámec pro jazyky poskytuje obecný základ pro vypracovávání jazykových sylabů, směrnic pro vývoj kurikul, zkoušek, učebnic atd. v celé Evropě. V úplnosti popisuje, co by se měli studenti naučit, aby užívali jazyka ke komunikaci, a jaké znalosti a dovednosti musí rozvíjet, aby byli schopni účinně jednat. Popis se rovněž týká kulturního kontextu, do něhož je jazyk zasazen. Rámec také definuje úrovně ovládání jazyka, které umožňují měřit pokrok studentů v každém stadiu učení se jazyku a v průběhu celého života studenta.

Společný evropský referenční rámec jazykových úrovní, který je dosud komentován a doplňován, byl podepsán v roce 2002, především pro sjednocení jazykových úrovní a otevření pracovního trhu. Pro výzkum byla zvolena úroveň A2 z důvodu nejrozšířenější a podmínkou pro získání trvalého pobytu, je to tedy jazyková úroveň dostačující pro jazykovou schopnost komunikace v praktickém životě. Právě zde je předpoklad orientovat se zdatně v možnostech upřesnění časových událostí.

Úroveň A1 Žák má pouze základní repertoár slov a jednoduchých frází týkajících se jeho / její osobních dat a situací konkrétní povahy. Samostatně tvoří věty, které mu pomáhají řešit komunikaci v osobní rovině, ale také na veřejnosti, na úřadech a v pracovním prostředí. Dokáže písemně vyjádřit stručnou žádost i omluvu, vyplnit formulář u lékaře, na policii, na poště. S podporou adresáta je schopen porozumět pomalému poslechu rodilého mluvčího a případně vytvořit doplňující otázku.

Úroveň A2 Používá základní typy vět s pamětně osvojenými frázemi, skupinami několika slov a formulacemi k tomu, aby byl schopen/byla schopna vyjádřit omezený rozsah informací v jednoduchých každodenních situacích. Uživatel by měl jazykové znalosti projevat ve všech kompetencích (poslech, psaní, čtení, mluvení) ve vyšším tempu. Je schopen vést hovor vlastním směrem a udržovat delší konverzaci díky širší slovní zásobě z oblastí širšího jazykového pole (tělo, doprava, jídlo, nákupy, služby...). Pokud žák nabývá druhý jazyk v zemi, kde se setkává s rodilými mluvčími, získává jazykovou jistotu a motivaci jazyk užívat.

Úroveň B1 Uživatel jazyka rozumí hlavním myšlenkám srozumitelné spisovné vstupní informace týkající se běžných témat, se kterými se pravidelně setkává v práci, ve škole, ve volném čase atd. Umí si poradit s většinou situací, jež mohou nastat při cestování v oblasti, kde se tímto jazykem mluví. Umí napsat jednoduchý souvislý text na témata, která dobře zná nebo která ho/ji osobně zajímají. Uživatel jazyka dokáže popsat své zážitky a události, sny, naděje a cíle a umí stručně vysvětlit a odůvodnit své názory a plány. Na úrovni B1 by měl uživatel využívat další jazykovou rovinu, která je spojena se socializací v zemi, kde se jazyk užívá, tedy zdvořilost a jazykovou etiku. Především by měl znát, kdy jsou určitá slova nevhodná. K tomu by mu měla napomoci četba, poslech rozhlasu a sledování filmů v originálním jazyce.

Úroveň B2 uživatel dokáže porozumět hlavním myšlenkám složitých textů týkajících se jak konkrétních, tak abstraktních témat včetně odborně zaměřených diskusí ve svém oboru. Dokáže se účastnit rozhovoru natolik plynule a spontánně že může vést běžný rozhovor s rodilými mluvčími, aniž by to představovalo zvýšené úsilí pro kteréhokoliv účastníka interakce. Umí napsat srozumitelné podrobné texty na širokou škálu témat a vysvětlit vlastní názorové stanovisko týkající se aktuálního problému s uvedením výhod a nevýhod různých možností. Je schopen využít více možností pro popis stejné situace, zvládá práci s homonymy a pochopí i přenesený český humor. Zdroj³²

Slovní zásobě na nejnižších referenčních úrovních A1 a A2 podle SERR se věnuje diplomová práce *Vokabuláře referenčních popisů úrovní znalosti češtiny jako cizího jazyka ve světle korpusových dat* Kláry Vaníčkové³³. Poskytla nám data časových deskriptorů, které vytvořila na základě výzkumu užívání lexémů českého jazyka rodilými mluvčími v korpusu SYN 2015, jehož materiály vycházejí primárně ze SERR. Uspořádala Vebiář slov, která by měl uživatel jazyka na dané úrovni podle SERR znát. Po prostudování Vebiáře jsme vyhodnotily tyto markry, jako vhodné k našemu tématu a k vyhledávání v učebnicích a následně v textech Korpusu Merlin.

³²<http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/spolecny-evropsky-referencni-ramec-pro-jazyky>

³³VANIČKOVÁ, K. *Vokabuláře referenčních popisů úrovní znalosti češtiny jako cizího jazyka ve světle korpusových dat*, Diplomová práce UK Praha, 2018

Brzy během, často, další, dlouho, docela, dokdy, hodně, chvíle, jen, ještě, kolem, málo, moc, moment, někdy, občas, obvykle, pak, pořád, potom, pozdě, přesně, příliš, příští, současně, teď, trochu, už, včas, vždy, vždycky, zatím, zatímco, zpět.

2.4 Analýza učebnic

Pro analýzu studijního materiálu jsme zvolili učebnice se stejným cílem, kterým je dosažení jazykové kompetence úrovně A1-A2. Je to studijní materiál pro úplné začátečníky, kteří si vytváří představu časoprostoru. Budeme pozorovat jaké prostředky, přístupy a metody autorky používají. Součástí analýzy je stručný popis parametrů učebnice. Témat užitých při prezentaci slovesného času, užití fráze s deskriptory přesnosti času, jejich frekvence. Cílem analýzy není porovnání učebnic, ale porovnání možností, které se mohou žákům nabídnout při nabývání L2 především v oblasti časoprostoru.

2.4.1 Učebnice Česky krok za krokem 1

Učebnice Česky krok za krokem 1³⁴ vznikla pro žáky, jejichž cílem je schopnost mluvit a rozumět česky. Didaktická koncepce je založena na induktivním způsobu výuky. Lekce obsahují jednoduché autentické dialogy pro rozvoj komunikace, cvičení střídající způsoby procvičování studované látky (multiple-choice, dichotomické otázky a podobně). Zprostředkujícím jazykem je angličtina. Učební materiál je primárně směřován pro výuku v kurzech, ne pro samostudium. Kniha obsahuje bohatý fotografický a obrazový materiál. Textový materiál je rozdělen do 24 lekcí na ploše 204 stran přibližně formátu A4. Témata jsou volena pragmaticky a slovesné časy jsou prezentovány v pořadí přítomný čas, minulý čas a budoucí čas. Pro prezentaci gramatických jevů používá učebnice šedé plochy s komentářem v angličtině nebo v jiné jazykové verzi (němčina, ukrajinština a ruština). Pro tuto analýzu je použita učebnice s anglickým komentářem. Všechna zadání u cvičení jsou v češtině, některá cvičení uvádí příklad, v každé lekci je zařazena aktivita poslechová, práce s textem, procvičování gramatiky a komunikační aktivity. Pro snazší orientaci a zapamatování si lexika i gramatických jevů jsou použity fotografie a kresby (např. slovní banka, slovesa líbit se, chutnat, mít rád, znázorněn fyzický prostor- předložky, předpony u

³⁴HOLÁ, L. *Česky krok za krokem 1*. Praha, Akropolis, 2016

sloves). Autorka pracuje se zvýrazněním písma, barevnými plochami a identickými formuláři pro ilustraci reálného života (e-mail, vizitka, jídelní lístek, nabídka RK).

V prvních lekcích se žák seznamuje s frázemi bez překladu, k pochopení napomáhají kresby a fotografie. Prezentace přítomného času se objevuje hned v první lekci. Tématem první lekce je seznamování, představování, formální a neformální dialogy. V instrukci ke cvičení se objeví bez překladu deskriptor *pak*, který se v této funkci opakuje téměř ve všech lekcích.

*Doplňte k textu fotografie. **Pak** kontrolujte poslechem.*

V první lekci jsou časové deskriptory zastoupeny v komunikačních frázích bez překladu. Přeloženy jsou tyto deskriptory v desáté lekci.

Už mluvím trochu česky.

Ještě nerozumím dobře česky.

*Můžeš přijet **už** ve čtvrtek večer. - You can come **as soon as** on Thursday evening.*

*Ve čtvrtek **ještě** nemůžu přijet. - I can't come on Thursday **yet**.*

*Můžu přijet **až** v pátek večer. - I can't come **until** Friday evening.*

V druhé lekci je téma orientace v prostoru a ve městě, které nabízí užitečné fráze, kde je obsažen deskriptor *ted'* s předpokladem, že žák pochopí, že jde o aktuální okamžik v přítomnosti. Také jsou ve větách deskriptory subjektivního pocitu trvání (*už, asi 5 min.*).

***Ted'** ještě ne. Kde **ted'** jsi? **Ted'** musíš jít doprava.*

*Už vím. Je to **asi** 5 minut pěšky.*

Ve čtvrté lekci je téma rodina. Zde se objevují pragmaticky uplatnitelné věty opět s časovými deskriptory subjektivního vnímání situace.

***Ještě** nemá děti.*

*Je **už** starý.*

*Už **nepracuje**.*

***Ještě** pracuje.*

Intenzivní práce s představou časoprostoru je v lekci páté a šesté. Na tématu plánování času. - *Kdy se sejde*me a *Skřivánek nebo sova*. - Žák se seznámí s fyzikálními jednotkami času a naučí se odpovídat na otázky ***Kolik** je hodin? **Kdy** to začíná/končí?* (odpověď -

v 1:00, ve 12:15, v 12:30, ve 12:45, čtvrt na, půl sedmé...). Opět se objevují deskriptory *ted', ještě*, ve větách v úvodním dialogu na straně 41:

T: Ahoj Marino!

M: Tome, proč tak spěcháš?

T: Prosím tě, kolik je hodin? Zapomněl jsem doma mobil a mám strach, že jdu pozdě.

*M: Ne, nejdeš! **Ted'** je...*

T: A kdy začíná lekce? V... že?

*M: Ne, začíná až... . **Ještě** máme čas na... .*

Tento úvodní dialog navozuje autenticitu a pracuje s jednotkami „reálného“ času v kombinaci s deskriptory vyjadřujícími vlastní názor a odhad plynutí času. Například věta *Ještě máme čas.* - může vyjadřovat - máme tolik času, abychom vypili kávu. *Mám strach, že jdu pozdě.* - může vyjadřovat - nemám dostatek času a je nutné jít do třídy. Ukázka zapojení frází s deskriptory do autentického dialogu je výborná pomůcka. Poslechová aktivita zvyšuje koncentraci na sémantiku textu a intenzivně zapojuje krátkodobou paměť. Žák si ukládá automaticky i slova, kterým ne zcela rozumí. Stejnou metodou jsou prezentována v dialogu na straně 42 s cílem dosažení termínu schůzky.

P: Ahoj Evo, nechceš jít na ...

*E: A **kdy**?*

*P: Třeba **zítra** dopoledne.*

*E: Zítra **dopoledne** nemůžu. Co zítra **odpoledne**?*

*P: **Odpoledne** nemůžu. Co **zítra**?*

*E: Tak fajn. **Kdy** se sejdeme?*

*P: Třeba **v**... Hodí se ti to?*

*E: Ano, hodí, končím v práci **v**...*

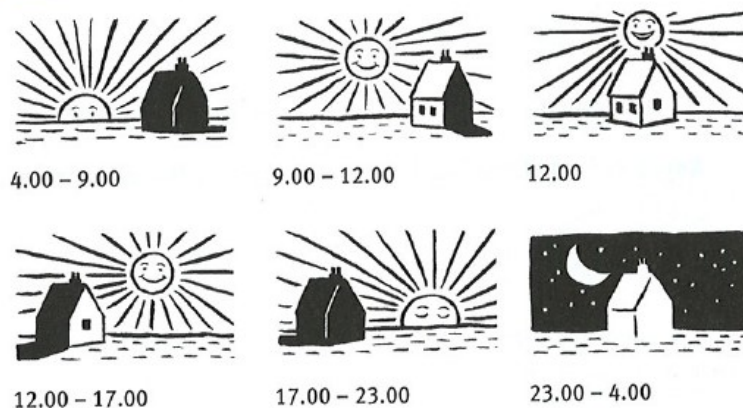
P: Dobře, těším se.

E: Já ...

Autorka zde učí žáka reagovat na otázku. Měl by vytvořit odpovědi na otázku, bez údaje vyjadřujícího přesný čas, ale část dne. Naučí se *ráno, poledne, dopoledne, odpoledne*. Je otázkou, proč časový deskriptor *zítra* není obsahem informace, které jsou v šedém poli.

Je předpoklad, že ho žák již ovládá, nebo mu porozumí z kontextu. Orientaci pojmenování částí dne podpoří názorný obrázek plynutí denního světla strana 42.

Například: 4.00 až 9.00 je ráno.

Autorka také pracuje s deskriptory určité nepřesnosti při práci s tématem *Mariin den*, je užít deskriptor **dlouho** snídá.

Zdařilé je téma popisující charakter osob, tedy kdy je člověk aktivní jako sova, která je aktivní v noci, zatímco člověk s energií skřivana je aktivní od brzkého rána. Pokud se jedinec takto chová a cítí pravidelně, můžeme o něm hovořit jako o skřivanovi a přiřadit mu tyto charakteristiky – *každý den* vstává *brzy*, už v 6 hodin, naopak sova – *nerada* vstává *brzy*, *obvykle* v 10 hodin, snídá *až* v poledne. Žák se seznamuje nejen s jazykovými reáliemi, jako jsou pojmy pro charakteristiku člověka *skřivan* a *sova*, ale učí se také využívat časové výrazy pro opakování události. Výrazy jsou v gramatické tabulce pouze přeloženy, ale žák je může dobře pochopit díky zpracování na zmíněném tématu a také samostatně při odpovědích na kladené otázky - *Co děláte často, pořád, někdy?* ,u cvičení 10 na straně 44.

Časové výrazy • Time expressions

vždycky	always
pořád	always
často	often
většinou	mainly
obvykle	usually
někdy	sometimes
nikdy	ne- never

Czech has multiple negation in sentences, e.g.: **Nikdy** netancuju. I never dance. Večer už **nikdy** **nic** nejím. I never eat anything in the evening.

Na ploše dvou lekcí se žák seznámí jak reagovat na časové otázky: *Kdy?*, *Jak často?*, *Od kdy?*, *Do kdy?*, *Na jak dlouho?*. Subjektivní názor je vázán na individuální plánování dne (ráno, v poledne, večer) a individuální vnímání času (často, někdy, pořád), nebo je subjektivní vnímání času prezentováno na charakterovém typu lidí sova a skřivan.

Žák se tak naučí vyjadřovat subjektivní přesnost bez fyzikálních jednotek hodina minuta. Časové deskriptory *zítra*, *pozítrí*, *příští týden*, *příští měsíc* a *příští rok* se objevují v několika textech učebnice. Komentář v šedé ploše s překladem je až v osmé lekci u tématu plánování události a prezentace budoucího času.

 Části dne • Times of the day	
<i>In the left column you can see forms in the nominative singular, whereas the forms in the right column are used to answer the question kdy? when?</i>	
<i>nominative sg.</i>	<i>when?</i>
ráno morning	ráno in the morning
dopoledne morning	dopoledne in the morning
poledne midday	v poledne at midday
odpoledne afternoon	odpoledne in the afternoon
večer evening	večer in the evening
noc night	v noci at night

Prezentace minulého času v šesté lekci využívá tématu rekapitulace dne - *Co jsi dneska dělal?* Objevují se slova: pak, ještě, už (s. 49)

Pak jsem spal.

Ještě jsem ho neochutnal.

Už jsi pil pivo? Už jsi jedl?

Už jsi byl v práci?

Deskriptor časového rytmu, tedy opakování jedné události by žák mohl již znát z páté lekce, kde se objevily otázky: *Jak často?*. V lekci se prezentuje u tématu *Zdraví, lidské tělo* při instruování jak dávkovat léky. Na straně 75 je bublina upozorňující na dvě formy frekvence okamžiku dávkování léku. *Pamatujte si! jednou denně - jednou za den.* Zároveň je tvořena představa plynutí času kdy mluvčí subjektivně vnímá nemoc, čekání a naopak uzdravení či návštěvu lékaře:

Za jak dlouho přijedeš?

Kolikrát bereš léky za den, za dva týdny, na dva týdny...

Budoucí čas autorka prezentuje v osmé lekci o bydlení - *Dům a byt*, která se věnuje tématu - *plánujeme víkend*. Ve větách, kterými se žáci učí vyjadřovat budoucnost je užito deskriptorů přesnosti.(s.66)

Příští týden, příští měsíc.

Už vím, co budu dělat.

Už se těším na víkend.

Až příští týden.

Ve čtvrtek ještě můžu.

Pak už nemůžu.

Večer půjdeme do kina.

V osmé lekci, kde je prezentován budoucí čas jsou užity také časové výrazy *zítra pozítří příští týden příští měsíc příští rok* v budoucnosti. Na otázku *Co budete dělat až vyhraje loterii?* se objeví možnost s negativním slovesem **-už sám nevařím**.

Výrazy *už ještě až* jsou v tabulce pouze s anglickými příklady v desáté lekci prezentovány na třech větách (s.86). Učebnice pracuje s prvky signální gramatiky například na straně 93 pro znázornění předpon sloves a substantiv *odletět odjezd přiletět přilet*. Podobné znázornění bychom mohli očekávat pro vytvoření časové představy okamžiku změny. Tehdy ještě ne pak už ano u vět: *Ještě nemluví dobře. Už mluví docela dobře. Ještě mu není dobře rozumět. Už je zdravý. Už prosím tě pojď. Čekám už půl hodiny. Už je pozdě. Ještě přijdeme pozdě. Je ještě malý. Až přijde řeknu jí.*(ze strany 134) *Už ho vidím. Už jsem tady. Ještě nevím, kam to dám.*

Pragmatické jsou věty s časovou předložkou na: *pojedu na dovolenou, na dva týdny. Musím si týden odpočinout nebo Musím si na týden odpočinout.*

V osmnácté lekci jsou přeloženy časové předložky **po roce v roce za rok od roku do roku před rokem na pět let. minulý čtvrtek příští čtvrtek** (s. 149)

Přínosné je užití deskriptorů z pracovního prostředí, nebo při pracovním pohovoru:

*Co byste dělal, kdyby vám **ted'** nabídli práci?*

*Externista většinou **brzo** ráno odejde a přijde **až** večer.*

***Už během** studia jsem pracoval.*

*Musím se **ještě** hodně učit. **Občas** si naplánuju víc věcí, než pak stihnu udělat.*

*Můžete přijít **za** chvíli? **Ještě** mám jednání.*

*Udělejte to **ještě** dneska.*

Pracuje pořád od rána do večera.

a popisu životních problémů nebo koníčků.

Před pěti lety, teď žiju u syna.

Chtěla bych někdy jet do Indie.

Přitom cvičím jógu.

Pořád se učím gramatiku.

Už mě to ani nebaví.

Je ještě malý kluk, až bude velký, chce mít doma hada.

Králíci jsou fajn, ale křecci jsou ještě zábavnější.

Pavouci jsou ještě horší.

Shrnutí

Při analýze prezentace a výskytu časových deskriptorů jsme objevily jak jednotky fyzikálního času, tak deskriptory vyjadřující míru temporální kvantifikace. Celkově se učebnice nesnaží o vytváření představy časoprostoru, ačkoliv pracuje s velkým množstvím časových deskriptorů, na které pouze upozorňuje zvýrazněním v bublině, nebo podpoří pochopení překladem. Deskriptory využívá komunikačně s předpokladem automatického pochopení a individuálního zařazení. Po kompletní opakované manuální analýze, tedy vyhledávání časových deskriptorů v celém textu, byly vyhodnoceny tyto jednotky: asi 5, **až 13**, brzo 4, **často 55**, **další 1**, **dlouho 1**, **ještě 47**, ještě jednou 40, každý 7, moment 1, někdy 6, občas 9, obvykle 5, pak 12, pořád 2, **příští 14**, **ted' 34**, **už 88**. Nejfrekventovanější časové deskriptory jsme zařadili do společného grafu všech učebnic.

2.4.2 Učebnice Čeština pro cizince A1-A2

Učebnice Čeština pro cizince úroveň A1 a A2 ³⁵autorek **Kestránková, Štěpánová, Vodičková**, obsahuje 12 lekcí, počet stran včetně klíče a slovníku je 570 na malém formátu A5.

³⁵BOCCOU KESTRÁNKOVÁ, M., ŠTĚPÁNKOVÁ, D., VODIČKOVÁ, K. *Čeština pro cizince A1- A2*, Brno, Edika, 2017

Učebnice čeština pro cizince úroveň A1 a A2 zvolila velice komunikativní konverzační styl výuky, každá lekce začíná dialogy tedy formou induktivní, kdy si žák na dialozích ukazuje gramatické jevy a nové lexikum, pochopení dialogů napomáhá ilustrační obrázek. Každá lekce je složena z částí minidialogy, slovní zásoba, dialogy, gramatika, čtení + psaní, poslech + psaní, zopakujte si, výslovnost, reálie. Intuitivně se pracuje i s výkladem gramatiky. Tabulka pro výklad slovesného času se soustředí na formy sloves v jednotlivých třídách a nezatěžuje žáka lingvistickými pojmy (prezent, přítomný čas) ani vymezením jeho užití. Slovesný čas je postupně prezentován v pořadí přítomný čas, budoucí čas, minulý čas. Na této úrovni učebnice pro začátečníky se žák seznamuje se zásadními časovými údaji (dny v týdnu, částmi dne, měsíce) a časovými jednotkami (minuty, hodiny, jejich části). Součástí jazykové úrovně A2 jsou časové deskriptory, vyskytující se v učebnici již od prvních lekcí především v dialozích, které popisují konkrétní situace a vystihují reálný dialog s autentickými frázemi.

Např. *Tak fajn **hned** jsem tam.* (s.122)

Tyto dialogy jsou nahrány na přiloženém CD, můžeme tak poslouchat téměř autentický jednoduchý a výstižný dialog syna a matky, kdy se matka stává babičkou (s.122).

*A: No, tak? Tak co? Tak co Katka? **Už**?*

B: Máme kluka, mami.

A: Hurá, jsem babička! To je skvělé!

Autenticitu dialogů podporují postavy příběhu, které jsou představeny po páté lekci. Žák je již schopen vytvořit si představu prostřednictvím obrázku a stručného popisu konkrétního člověka, který řeší různé životní situace. Příběhy čtyř hlavních hrdinů se během lekcí rozvíjejí.

*Ivana má **pořád** dobrou náladu. Její velký kamarád je Šimon, zná ho moc **dlouho**. Ivana má taky kamarádku Madlu, ale tu neznám moc **dlouho**. **Občas** jdou studenti do kina nebo do galerie.*

*Madla miluje Prahu, kde **ted'** studuje češtinu pro cizince. Má ráda cizí jazyky, mluví **už** anglicky německy česky a samozřejmě francouzsky.*

*Norbert do Německa nechce, protože v ČR on a Lucie žijí **dlouho** a mají dobrou práci. Norbert dobře dělá ryby a maso a nechce vařit **každý** den. Lucie a Norbert mají kamarády Petru a Michala, **o** víkendu jsou **často** spolu. Někdy jdou večer do kina nebo na večeri do restaurace. **Občas** spolu hrají tenis nebo jedou na chalupu.*

Některá slova využívá učebnice jako slova signální pro realizaci jednoduchých vět minulého či budoucího času (dnes ráno, zítra). Deskriptorům přesnosti není věnována konkrétní samostatná pozornost, je zde ponechán prostor na dedukci žáka, nebo interakci pedagoga. U cvičení 3 na straně 166 je v zadání - Tvořte opozita a je zde uveden příklad: *Za chvíli je tady.* x *Už je tady.* Kdy časový údaj *za chvíli* oponuje částici *už*. Učebnice často pracuje s praktickými frázemi například:

Ty pořád ještě studuješ, Julie?

Na univerzitu jdu až příští týden, tento týden jedu na výlet.

Dnes jsem celý den doma a můžu relaxovat.

Už musím jít domů.

Pracuje se slovy subjektivního názoru na straně 215, určuje *snad, jistě, opravdu, možná, dále 231 příští týden*

Madla ted' vstává často v sedm ráno.

Jednou pojedou na týden.

Doufám, že už začínám trochu mluvit i rozumět.

Ted' si spolu často píšeme.

Ted' jsem hodně unavená.

Ještě bohužel nemůžu číst české knihy.

Často telefonuju domů do Španělska.

Musím ještě dnes večer studovat a chci jít brzo spát, protože zítra píšeme test.

Shrnutí

Při analýze prezentace a výskytu časových deskriptorů jsme objevily jak jednotky fyzikálního času, tak deskriptory vyjadřující míru temporální kvantifikace. Učebnice Čeština pro cizince A1-A2 obsahuje nejvíce časových deskriptorů, které maximálně využívá v dialogích s vysokou autenticitou. Zařazení deskriptorů do kontextu popisu postav je originální. Učebnice vede žáky k učení celých dialogů, tedy tvorba otázek a reakce na ně. Po kompletní opakované manuální analýze, tedy vyhledávání časových deskriptorů v celém textu, byly vyhodnoceny tyto markry: asi 10, až 29 brzo 20, celý 1,

často 28, dlouho 28, hned 25, chvíli 7, **ještě 103**, ještě jednou 35, každý 29, moment 16, někdy 1, občas 3, obvykle 3, pořád 5, **příští 41, teď 54, už 202**, vždy 1, zítra 1. Nejfrekventovanější časové deskriptory jsme zařadili do společného grafu všech učebnic.

2.4.3 Učebnice Communicative Czech (elementary czech)

Učebnice Communicative Czech³⁶ autorek Ivany Reškové a Magdaleny Pintarové, je první částí kompletu učebnic a měla by žáky dovést ke znalosti jazyka na úrovni A2 podle SERR. Učebnice pracuje se základními tématy ve dvanácti lekcích, počet stran včetně slovníku je 262. Velikost knihy neodpovídá základnímu formátu A4, je menší (tato informace je pouze částečné vykreslení materiálu vedle dalších dvou). Lekce mají jednotnou strukturu úvodní text, práce s textem, přehled gramatického jevu, jeho procvičování, poslech, slovní zásoba. Pro rozvoj všech kompetencí (čtení s porozuměním, mluvení, poslech a psaní) jsou voleny různé typy cvičení – drilová pro upevnění gramatiky, substituční, stylistická a komunikativní. Učebnice užívá angličtinu jako komunikativní jazyk, ale instrukce výkladu gramatiky i zadání u cvičení jsou vždy uvedeny také v češtině.

Prezentace slovesného času je ve sledu přítomný, minulý a budoucí čas. Přítomný čas v druhé lekci je aplikován na tématu seznámení.

V této učebnici autorky prezentují čas především deklinací sloves bez komentáře a bez zařazení do časoprostoru. Již v prvních lekcích se objevují deskriptory časového upřesňování *už, ještě, dlouho, teď* ve větách.

Už umím trochu česky.

V sobotu **dlouho** spím.

Už se těším na pizzu.

Ještě chci něco koupit.

Nemám **ještě** dárek pro maminku.

Teď mám všechno.

Máš **teď** čas?

³⁶REŠKOVÁ, I., PINTAROVÁ, M. Communicative Czech elementary Czech, Brno, 2009

Ještě vás neznám dlouho.

Čtu knihu **dlouho**.

Už jsme tady.

Čekáte na nás **dlouho**?

V šesté lekci následuje prezentace minulého času, který je využit na komunikačním tématu - Co jsi dělal včera? Budoucí čas je prezentován v deváté lekci a uplatněn na tématu „Cestujeme, počasí, roční období“. Při prezentaci budoucího času autorky využijí tabulky pro doplnění slovesné formy všech tří časů, což může částečně navodit představu časové osy.

Jaké je **ted'** počasí?

Ještě je chladno.

Už je teplo.

Často je horko.

Žiji v Praze **už** skoro měsíc.

Šla jsem spát dost **pozdě**.

Doufám, že tě **brzy** uvidím.

Už se těším do kina.

Co dávají **příští** sobotu?

Ještě chce hodně cestovat.

Často vzpomíná na rodinu.

Ted' nepracuje, **ted'** žije v ČR.

Jak **dlouho** jsi nebyl doma? Jak **často** čteš knihu?

Ve stejné lekci jsou zařazeny spojky *až, když*, které rozvíjí představu časoprostoru.

***Když** bylo špatné počasí, byli jsme doma.*

***Až** bude špatné počasí, budeme doma.*

***Až** bude v Praze, pozveme ho na večeři.*

*Počkám tady, **až** přijde.*

zde se objevují signální slova *dnes* (prezent) a *zítra* (future), také slova *brzy ještě*.

***Dneska** napíšu dopis a **zítra** budu psát dopis*

Částice *ještě ne, už* jsou prezentovány v kombinaci s prostorem. V prostoru něco je nebo není, ale *brzy bude*. *Učitelka je ještě na chodbě. Ještě nemá učebnici. Už je ve třídě. Už má učebnici.*

3 Doplňte ještě /ne/, už /ne/ a sloveso být ve správné formě
(Fill in the adverbs ještě/ne, už/ne and the verb být in the correct form)

1. Hana v kavárně.

2. Hana v kavárně.

3. Hana v kavárně.

4. Hana v kavárně.

Na téma zaměstnání, životopis, pohovor jsou žákům nabídnuty pragmatické věty (s.176)

Už dlouho jsem nespokojený.

Musí se **ještě** setkat s ředitelem.

Ještě bych se chtěl zeptat.

Zastavte se **příští** úterý.

Už mě to tam nebaví.

Čekali jsme na ně **dlouho**.

Shrnutí

Prezentace jednotlivých časů je pragmaticky vázána na konkrétní situace. Výborná je práce otázka odpověď, kdy je podpořena žákova představa jak reagovat na daný deskriptor jak při dotazování, tak reakci na ni. Po kompletní opakované manuální analýze, tedy vyhledávání časových deskriptorů v celém textu, byly vyhodnoceny tyto jednotky: **až 17**, brzy 6, celý 1, **často 17**, **dlouho 10**, chvíli 2, **ještě 17**, ještě jednou 25, každý 9, moment 1, někdy 3, občas 3, obvykle 2, pozdě 2, **příští 4**, **ted' 18**, **už 42**, vždy 1. Nejfrekventovanější časové deskriptory jsme zařadili do společného grafu všech učebnic.

2.4.4 Učebnice Česky krok za krokem 2

Česky krok za krokem 2³⁷ je navazující učebnice na Česky krok za krokem 1, kterou napsala Lída Holá a Pavla Bořilová. Druhý díl je na ploše 208 stran rozdělen do 20 lekcí 20 různých témat. Učebnice je pro náročné studenty a práci s lektorem, není primárně určena k samostudiu. Každá lekce vede žáky k samostatné kontrole díky nabídnutému formuláři ke shrnutí, co se žák v dané lekci naučil a jak bude pokračovat. Materiál je pro žáky s cílem dosažení jazykové úrovně B1. Předpokládá zvládnutí znalostí v rozsahu učebnice předešlého dílu. Nenavazuje zcela, ale většinu gramatických jevů a témat opakuje a rozšiřuje. Zásadním didaktickým rozdílem je užívání pouze cílového jazyka. Autorky pracují s piktogramy, které usnadňují orientaci v aktivitách každé lekce i bez překladu do komunikačního jazyka. Jako v prvním dílu jsou využity „bublíny“ upozorňující na gramatické jevy. Tabulky jsou pouze jako opakování. Šedé plochy s upozorněním *Pamatujte si-* například pro časové indikátory se objevují bez komentáře. Zadání u cvičení jsou v češtině bez příkladů nebo příklad se vyskytne ojedinele. Samy autorky strukturu učebnice popisují na portálu³⁸ s podporou jak pro lektory, tak pro žáky. Každá lekce sestává z 10 stran (s výjimkou "literární" 20. lekce, která má stran 12) a je koncipována takto: V záhlaví téma zastřešující prvních 7 stran lekce. První strana se zaměřuje na vstupní konverzaci na dané téma. Ověřuje se a upevňuje to, co už studenti v rámci daného tématu znají, a dále se znalosti cíleně rozšiřují. Texty pro rozvoj čtení jsou adaptované a jejich výběr se řídil dvěma kritérii: snahou o zajímavé, aktuální téma a vhodností pro výklad gramatického jevu, který budeme učit. Pro fázeovou a detailní práci s textem uvádíme velké množství variant textu, které umožňují detailní procvičení a osvojení mnoha gramatických i lexikálních jevů. Také je kladen důraz na aktivity a cvičení zaměřené na porozumění předchozímu textu, na rozvíjení mluvených i psaných dovedností na základě textu nebo i na lexikálně či lexikálně-gramatické procvičování jevů spjatých s vstupním textem.

Témata lekcí se shodují s prvním dílem (seznamování, bydlení, cestování, roční doby, zdravá a životní styl...). V tabulkách pro opakování jsou gramatické jevy znázorněny, obdobně jsou prezentovány také časové indikátory. Učebnice nepřináší pro

³⁷HOLÁ, L. *Česky krok za krokem 2*. Praha, Akropolis, 2009

³⁸https://www.czechstepbystep.cz/ucitele/ucitele_cesky_krok_za_krokem_2_uvod.html

osvojení frází s časovými deskriptory mnoho, ke každé tabulce, nebo bublině s upozorněním je cvičení, ale fráze se vyskytují v úvodním textu lekce.

Pozorovali jsme, v jakých frázích a kontextech se časové deskriptory vyskytují. V první lekci je tak jako v prvním dílu na téma seznamování:

*jak **dlouho** se učí česky?*

*jak **často** má lekce?*

*my se **ještě** neznáme, že?*

*Denis **už** umí docela dobře česky.*

***až** skončí kurz, budu dělat zkoušku.*

Opakování otázky na věk při představování na straně 19

► 9. Spojte čísla a písmena.

1. já – 35 let	A. Šimonovi je třicet pět let.
2. on – 35 let	B. Je jí třicet pět let.
3. ona – 35 let	C. Je jim třicet pět let.
4. oni – 35 let	D. Mamince je třicet pět let.
5. Šimon – 35 let	E. Je mi třicet pět let.
6. Jana – 35 let	F. Je mu třicet pět let.
7. maminka – 35 let	G. Tatínkovi je třicet pět let.
8. tatínek – 35 let	H. Janě je třicet pět let.

PAMATUJTE SI:

Kolik ti/vám je? – Je mi 35 (let).

Kolik **mu je? – Je **mu** 35 (let).**

Kolik **jí je? – Je **jí** 35 (let).**

ALÉ: Je **mu/jí** jeden rok. Jsou **mu/jí** 2, 3, 4 (roky)...

Dále v dopise: *Omlouvám se, že jsem ti **dlouho** nepsal. **Už** mě ta práce nebavila.* Při vyprávění životního příběhu: *...**po** příjezdu do Česka jsem začala pracovat v hotelu.* Druhá lekce se věnuje tématu rodina: *Jak dlouho trvá mateřská. Co dělá? - často cestuje. Kolik je mu let? Až uvidíš rodiče, pozdravuj je.* Ve třetí lekci (s. 13) jsou komentovány pouze předložky prostorové s časovou předložkou se žák seznamuje příklady:

***po** tom tučném obědě*

***na** minulé lekci*

***přitom** dramatickém filmu*

***při** té naší debatě*

*Sejdeme se **před** obědem*

***předtím než** jsem přijel do ČR jsem bydlel v USA*

***ted'** mám kočku, ale **předtím** jsem měl psa.*

Prezentace řazení deskriptorů času ve větě je minimalistická. Bez komentáře by student měl odhadnout jak seřadit slova za sebou. Zadání u cvičení 3 na straně 30 : Změňte slovosled. Tvořte otázky. :

prezentaci/ budeš/o /mluvit/ kom/ při

Podle ukázkových vět by měl žák samostatně doplnit časové indikátory do vět na straně 29

► 10. 🔍 **Doplňte před, předtím a předtím, než.**

- si pan Hodek pořídil první hausbót, jezdil na chatu.
- Kdy přijdeš domů? – Někdy večeri.
- Teď pracuji jako učitel, ale jsem studoval na univerzitě.
- lekcí jsme si dali kávu.
- Poradím ti. Zavolej mi ten počítač půjdeš kupovat.
- Musíme se ještě vidět odjedeš.
- Půjdeme do kina, ale si zajdeme na večeri.
- zkouškou jsem se učil celou noc.
- jsme si pořídili mercedes, měli jsme BMW.
- Učím se česky a jsem se učil slovensky.

PAMATUJTE SI:
před x předtím x předtím, než
Sejdeme se **před** obědem.
Předtím, než jsem přijel do ČR, jsem bydlel v USA.
Teď mám kočku, ale **předtím** jsem měl psa.

Ve čtvrté lekci na téma Cestování včera a dnes pracují autorky na straně 39 s otázkou *Kdy?* a reakcí *Když ...* :

5. Fogg naplánuje cestu posledního detailu.

► 7. 🔍 **Doplňte kdy, nebo když.**

- napsal Jules Verne román Cesta kolem světa za 80 dní?
- Jules Verne dostal nápad, viděl první světový jízdní řád.
- pan Fogg zachránil Audu před smrtí?
- pan Fogg přijel do Anglie, myslel, že prohrál 20 000 liber.
- sluha Proklouz zjistil, že vyhrál?
- šel Proklouz připravit svatbu, zjistil, že je o jeden den dřív.
- se pan Fogg vrátil do Anglie, měl svatbu.
- pojedete na cestu kolem světa vy?

POZOR:
Kdy máš čas?
Když pracuji, nemám čas.

V šesté lekci na straně 65 pozoruje žák rozdíl prostorové a časové předložky *až/až*

► 11. 🔍 **Doplňte až, nebo jenom.**

- Syn se oženil a bydlí v Peru.
- Vnučka je u nás na měsíc.
- Oslavu narozenin budeme mít za týden.
- Měla jsem dovolenou jeden týden.
- Poslal jsem pozdrav tetě.
- Na svatbě jsme tancovali do rána.
- napíšu vánoční přání, půjdu na poštu.
- Chtěli jsme dojet do Itálie, ale dojeli jsme do Rakouska.

► 12. 🗨 **Utvořte podobný dialog jako ve cv. 8. Používejte následující výrazy a začátky vět.**

To jsem rád/a, že... Co je u vás nového? To máte pravdu. To je mi líto. Tak to máte radost, vidíte?

POZOR: až x jenom
Zůstáváme tam každý rok **až** do Vánoc.
Mladí jsou teď na líbáčkách **až** v Thajsku.
x
Jsou tam **jenom** na pár dní.

Spojku až prezentuje učebnice více v deváté lekci na tématu *Muži versus ženy* a v tabulce na straně 92 pomocí signální gramatiky pracuje i s časoprostorem. Je zobrazen průběh událostí, jejich posloupnost, nebo oddělenost. Spojka ve spojení s verbem ve

futuru. (s. 92)

!!!

Časové věty s až

Až + budoucí čas. Porovnejte:

Až uklidím, poslechnu si cédéčko.

Až uklidím, budu poslouchat cédéčko.

Až budu uklízet, budu poslouchat cédéčko.

Až budu uklízet, určitě zazvoní telefon.

POZOR: Až můžeme používat jenom s budoucím časem!

V osmé lekci na tématu *Svátky a tradice* si žák opakuje časové termíny pro datum, čas fyzikální - hodiny, také opakuje spojení na Silvestra, na Vánoce, na Čarodějnice, na Nový rok, na Mikuláše, na Valentýna a poprvé se seznámí s časovými prepozicemi. Ve cvičení 7 na straně 79 jen odhaduje jaké sloveso vid a předložka by měla ve větě být. Na další straně 81 jsou časové prepozice přehledně uspořádány v tabulce s ukázkami substantiv a korektních pádů. Také můžeme vidět otázky, na které využijeme časové indikátory.

!!!

Časové prepozice

Všimněte si v textu na str. 78: večer, v noci, v roce, na Velikonoce, na Vánoce, na Štědrý den...

G	během + G do + G od + G	během oběda do pátku od pondělí
A	--- A na + A v/ve + A za + A	<i>Akuzativ bez prepozice používáme s těmito výrazy: příští, minulý, každý, celý, tento. Např. příští sobotu, minulou sobotu, každou sobotu, celou sobotu, tuto sobotu na podzim, na Vánoce, na Velikonoce, na týden (ALE: na jaře = na + L) ve středu, ve čtvrtek, ve 3 hodiny za 5 minut, za týden, za chvíli (ALE: za války = za + G)</i>
L	o + L po + L při + L v/ve + L	o víkendu, o Vánocích, o Velikonicích po obědě, po Vánocích, po Velikonicích při obědě v lednu, v únoru, v létě, v zimě (ALE: v roce)
I	před + I	před obědem

POZOR: Porovnejte následující věty.
Jak dlouho jste v České republice? – Týden.
Na jak dlouho jste v České republice? – Na týden.
Za jak dlouho pojedete do České republiky? – Za týden.

Ve stejné lekci navazují autorky prezentací časových výrazů, které jsou jak v textu, tak ve cvičeních na straně 83 a vrací se těmto časovým jednotkám ještě v sedmnácté lekci na straně 168

!!! Časové výrazy		
včera předevčírem minulý rok = loni předminulý rok = předloni tenkrát, tehdy v minulosti	dnes, dneska --- tenhle rok = letos --- teď v současné době, v současnosti	zítra pozíttí příští rok přes příští rok někdy (v budoucnosti) v budoucnosti
přítom, zároveň		
zatím/zatímco		
POZOR: Manželka vaří, a já zatím uklízím. Zatímco manželka vaří, já uklízím.		

► 6. 🔍 Označte v textu věty s výrazy *různý, další, příští, ostatní a jiný*. Všimněte si rozdílu ve významu. Pak je doplňte do vět ve správné formě. Hledejte více možností.

- Firma vyváží své výrobky do zemí světa.
- Dovážíme zboží z jedné země, ale v roce ho začneme dovážet z dvou zemí.
- Bazar prodává i lyže, skateboards, kolečkové brusle, míče a sportovní potřeby.
- Na rozdíl od firem hodně investujeme do internetové reklamy.
- Tyto akcie jsou ztrátové. Prodáme je a nakoupíme nějaké
- informace o našem podniku najdete na internetových stránkách.
- Naše firma vyrábí mléčné výrobky: sýry, tvaroh, jogurty, pudinky a kefíry.
- Věříme, že v dvou letech zvýšíme svůj zisk minimálně o 8 %.

POZOR: příští, další, ostatní, různý, jiný

S datem žáci pracují také v sedmnácté lekci na straně 176 při poslechu plánování dovolené, pracovní cesty...., bublina na straně 168 upozorňuje na časové indikátory, které žák doplňuje ve cvičení 6 do vět.

1. Pan Koutecký jede na služební cestu do Brna na čtyři dny.	ANO/NE
2. Sekretářka rezervuje zpáteční letenku z Brna na čtvrtek v 10:25.	ANO/NE
3. Celková cena zpáteční letenky do Brna je 5 835 korun.	ANO/NE
4. Sekretářka rezervuje v hotelu jednolůžkový pokoj na dvě noci.	ANO/NE
5. Jednolůžkový pokoj se snídaní stojí 1290 korun.	ANO/NE
6. Sekretářka objednává taxík před hotel na 21. a 22. března.	ANO/NE
7. Pan Koutecký potřebuje, aby ho 21. března taxík odvezl na letiště.	ANO/NE
8. Sekretářka rezervuje stůl v restauraci na půl jedné.	ANO/NE
9. Sekretářka musí 19. března potvrdit rezervaci.	ANO/NE

VŠIMNĚTE SI:
Rezervovat letenku **na** 19. března.
Objednat taxík **na** 20. března.
Rezervovat stůl **na** jednu hodinu.

V patnácté lekci u tématu *Společnost, hodnoty a my* je bublinou *Všimněte si* na straně 152 prezentována možnost vyjádření subjektivního pocitu jistoty/ nejistoty při popisu událostí.

Tabulka nabízí dvě ukázkové věty a možná verba pro vytvoření korektní fráze.

!!! Modální výrazy				
Modální výrazy vyjadřují různou míru jistoty/nejistoty, možnosti/nemožnosti, vhodnosti/nevhodnosti:				
a) modální adverbia a částice			b) modální konstrukce	
určitě	snad	pravděpodobně	být* jisté	být* vhodné
samozřejmě	možná	spíš/spíše	být* nutné	být* zakázáno
jistě	asi	rozhodně	být* třeba	být* dovoleno/povoleno
opravdu = OČ fakt	třeba	prý, OČ prej	být* možné = lze	

Všimněte si: Tu knihu jsem musel číst. = 1. Musel jsem ji číst, protože to řekla paní učitelka.
2. Určitě jsem ji četl.

Shrnutí

Systém bublin s příkladem jedné věty a upozorněním *Pamatujte* je vše co učebnice na úrovni přípravy k jazykové zkoušce B1 nabízí. Celkově jsme nenašli koncepční prezentaci časových deskriptorů. Po kompletní opakované manuální analýze, tedy vyhledávání časových deskriptorů v celém textu, byly vyhodnoceny tyto jednotky: **až 9**, **brzo 38**, **celý 7**, **často 7**, **dlouho 1**, **chvíle 17**, **letos 10**, **ještě 37**, **moment 32**, **někdy 6**, **okamžik 4**, **potom 17**, **pozdě 1**, **příští 4**, **už 2**, **včas 13**. Nejfrekventovanější časové deskriptory jsme zobrazili v grafu pro úroveň B1.

2.4.5 Česká čítanka

Česká čítanka je doplňující výukový materiál autorky Ilony Kořánové. Česká čítanka věnuje pozornost ucelenému textu, jak název napovídá, jde o čítanku adaptovaných textů pro studenty na prahu úrovně A2. K adaptovaným textům jsou cvičení k rozšíření češtiny jako cizího jazyka. Autorka v úvodu uvádí, že *předkládaná témata jsou uspořádána tak, aby po dokončení práce s čítankou studenti ovládali úroveň A2 aktivně a B1 až B2 pasivně. Čítanka je koncipována jako doplňkový materiál ke gramatickým učebnicím češtiny.*³⁹Učebnice obsahuje šestnáct kapitol, každá kapitola pracuje s adaptovaným textem českých autorů například K. Čapka, J. Haška, J. Seiferta, D. Fischerové, na který navazují cvičení na porozumění textu a rozvoj slovní zásoby. *Velká pozornost je věnována vidovým rozdílům v kontextu. Metodika jejich osvojování vznikla jako výsledek výzkumu prováděného na Českém národním korpusu a opírá se o vidovou kolokabilitu, tedy o spojitelnost slovesa určitého vidu s jinými slovy (s.3).* Tato slova označuje autorka jako signální slova a ve čtyřech přehledných tabulkách žáky vede k vytvoření korektních frází a zásadní představy, jak užívat dokonavá a nedokonavá slovesa.

SIGNÁLNÍ SLOVA I.

Švejk pil často. Okamžitě vypil láhev koňaku.

Signální slova pro imperfektivní verba	Signální slova pro perfektivní verba
často	najednou
pořád	okamžitě
pravidelně	nečekaně
dlouho	konečně
JAK DLOUHO: celý den, týden, rok...	NA JAK DLOUHO: na celý týden
	ZA JAK DLOUHO: za hodinu za chvíli

³⁹KOŘÁNOVÁ, I. *Česká čítanka*. Praha: Akropolis. 2012

SIGNÁLNÍ SLOVA II.

Signální slova pro imperfektivní verba	Signální slova pro perfektivní verba
stále, pořád	poprvé
znovu a znovu	kdykoli
donedávna	nakonec
	po chvíli
	najednou* (dal)
	nejpozději do
zatímco	jakmile

Lidé museli dávat prapory na okno.	František nechtěl dát prapory na okno.
Jak často?: Dávali je tam často . František je tam <u>nedával</u> .	Singularita: Nechtěl je tam <u>dát</u> ani jednou .
	Premiéra: <u>Dal</u> je tam poprvé .
Jak dlouho?: Lidé pořád, stále, celý život <u>dávali</u> prapory na okno.	Na jak dlouho?: <u>Dal</u> je tam na týden .
Opakování: Domovnice znovu a znovu <u>dávala</u> prapory na okno a kontrolovala ostatní znovu a znovu .	Opakování: Kdykoli <u>nedal</u> prapory na okno, měl problém s domovnicí.
	Finalita: Letos taky nechtěl, ale nakonec je tam <u>dal</u> .
	Po jaké době?: Mluvil s domovnicí a po chvíli je tam <u>dal</u> .
	Změna: „Nikdy jste je tam <u>nedával</u> a najednou jste je tam <u>dal</u> ,“ smála se Františkovi Blanka.
Dokdy?: Dávali je tam donedávna , do konce roku 1989.	Dokdy?: Domovnice řekla, že František musí <u>dát</u> prapory na okno nejpozději do večera.
Co se dělo současně?: Zatímco František <u>dával</u> prapory na okno, Kolja se na něj díval.	Co se stalo potom?: Jakmile František <u>dal</u> prapory na okno, Kolja řekl: „Naš krásnyj.“

*Srovnej: Vypil všechno **najednou** (naráz). **Najednou** dal prapory na okno (náhle).

7. Vyberte správné verbum. Pozor na signální slova.

František nedával/nedal prapory na okno často.

- Lidé dávali/dali prapory na okno často.
- František najednou ztrácel/ztratil kufr.
- Poprvé mu kradli/ukradli jeho kufr, podruhé mu kradli/ukradli hodinky.
- František donedávna nekupoval/nekoupil ruské vejce.
- Ale teď, když má doma Kolju, poprvé kupoval/koupil ruské vejce.
- Nakonec dostával/dostal to vejce Kolja.
- František si nebral/nevzal Rusku Naděždou často, bral/vzal si ji jenom jednou.

SIGNÁLNÍ SLOVA IV.

Signální slova pro imperfektivní verba	Signální slova pro perfektivní verba
běžně	brzy
	na chvíli
začít	dokázat
přestat	podařit se
zůstat	pověst se

Tuto učebnici jsme zařadili až po analýze předcházejících materiálů jako důležitý materiál doplňující výuku. Je to učebnice, která napomáhá korektnímu vyjadřování časoprostu s využitím časových deskriptorů.

2.4.6 Shrnutí

Cílem analýzy nebyla recenze, nebo porovnání studijních materiálů. Důvodem analýzy bylo poukázat na více možností, jak vytvořit u začátečníka představu časoprostoru a jeho vyjadřování v češtině.

Učebnice se vytvoření představy nevěnují přímo. Hlavním cílem je schopnost komunikovat na prezentovaná témata. Analyzované materiály se shodují v cíli, kterým je dosažení jazykové úrovně A2. Tato jazyková úroveň umožňuje cizinci získat trvalý pobyt v České republice. Měl by tedy dosáhnout schopnosti komunikovat na základní úrovni a orientovat se v kulturních reáliích především v jazykových sociokulturních reáliích, jež umožňují společenskou integraci. Tomu odpovídají témata volená pro ukotvení absolutních slovesných časů, které vycházejí z praktického života. Prezentace slovesných forem je analogická s využitím tabulky pro přehlednost slovesných forem. Výskyt deskriptorů časové přesnosti se liší četností i dominancí, tedy způsobem zpracování jeho významu. V počátečních lekcích se pouze objeví ve větách (jako ucelená fráze), vnavazujících lekcích jsou deskriptory využity pro vyjádření přesnosti při práci s textem. Při čtení s pochopením, nebo jsou důležitým prvkem v kladených otázkách jak u textu, tak ve cvičeních (některé učebnice pracují s otázkou: *Jak dlouho byli v Brně?, Jak často?, Vytvořte opozita k dlouho....*). Je zřejmé, že deskriptory časové přesnosti jsou nedílnou součástí češtiny a proto je autorky všech uvedených učebnic užívají ve značné míře. Deskriptory jsou pragmaticky zařazovány od první lekce, žák si je osvojuje podprahově automaticky dle vlastních schopností. Případně s pomocí lektora nebo

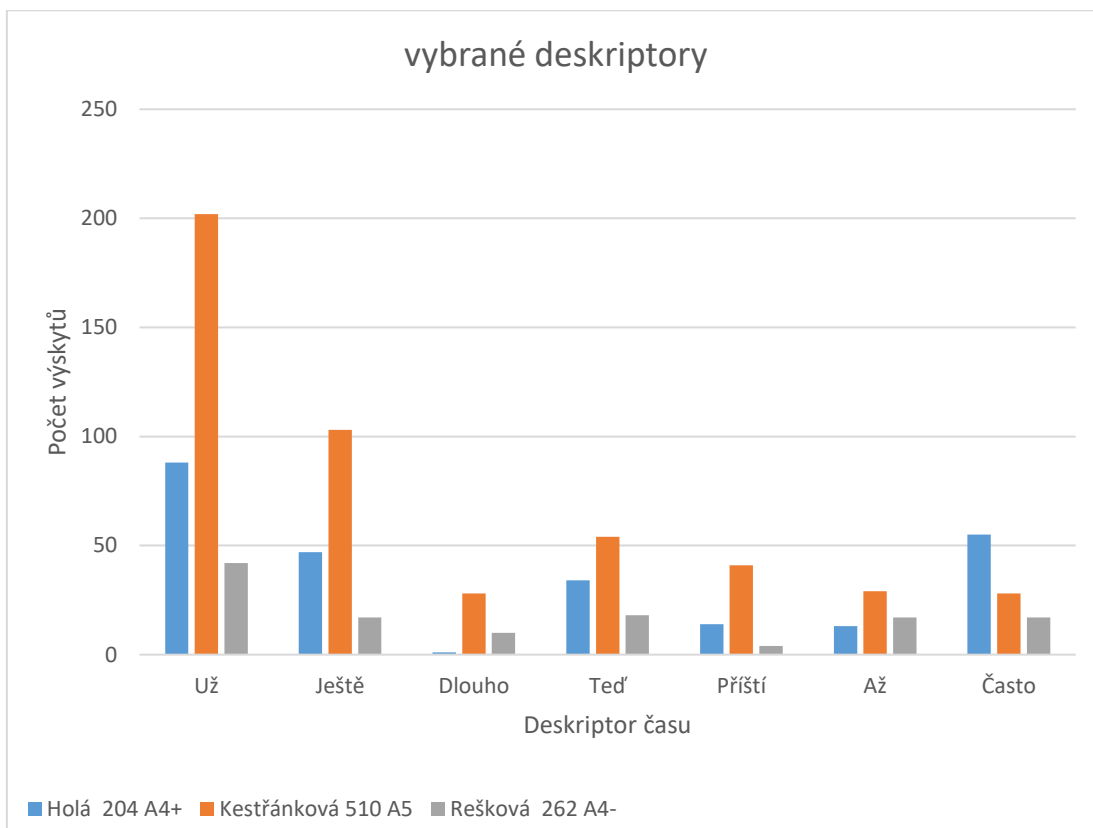
slovníku. V žádném materiálu se neobjevil systém časoprostoru, který by podpořil začátečnickou jazykovou orientaci. Frekvence deskriptorů je vysoká, ale v tabulce uvádíme ty deskriptory, jenž se objevily ve všech materiálech ve vyšším počtu. Upozorňujeme, že tabulka neznázorňuje porovnání učebnic, jelikož se shodují pouze v cíli dosažení jazykové úrovně A2.

Nejedná se o komplexní analýzu prezentace časoprostoru v učebnicích češtiny pro cizince, ale o analýzu, která by měla umožnit paralelní představu toho, zda užití časových deskriptorů cizinci odpovídá tomu, jak jsou prezentována v učebním materiálu.

Každá učebnice pracuje s podvědomím žáka, jež si ukládá do paměti i slova, kterým ne zcela rozumí a postupně s rostoucí znalostí jazyka dochází k automatickému využívání těchto slov. Potvrzuje to výskyt markerů ve všech zkoumaných učebnicích a předpokládáme, že je nalezneme i v písemných projevech korpusů Merlin. Pokud si žák vytváří časový prostor, je schopen vytvořit si pocitové stavy k jednotlivým markerům, které nejsou zcela podrobně popsány v učebnicích. Didaktický komentář užití markerů jsme v učebnicích nenalezli, většinou jsou přeloženy do zprostředkujícího jazyka a především použity v textu nebo dialogu, případně podpořeny ilustračním obrázkem. Obrázky a fotografie jsou cíleny především na lexikum a minimálně na časoprostor (části dne, skřivan, sova, ještě, už, od, do). Naším cílem bylo sledovat především temporální prezentaci a především správnost a množství výskytu markerů, tedy časových deskriptorů při vyjadřování přesnosti času. Je to způsob, jak žáka naučit vyjádřit subjektivní vnímání času. Vědomé ovlivnění mluvčího vlastní výpovědi, tedy jak a co vnímám, podle toho volím slovosled, lexikum, intonaci a slovesný čas i vid.

přehled učebnic

Autorka	Počet stran	Formát	Počet lekcí	Už	Ještě	Dlouho	Teď	Příští	Až	Často
Holá	204	A4 ⁺	24	88	47	1	34	14	13	55
Kestřánková	510	A5	12	202	103	28	54	41	29	28
Rešková	262	A4 ⁻	12	42	17	10	18	4	17	17

2.5 Korpus Merlin

2.5.1 Co je Merlin

Korpus je moderní nástroj, bohatý možnostmi využití. Je zásadní pomůckou pro lingvistické práce nejen vědeckého zaměření, ale i didaktického nebo pedagogického směru. Využívá se ho například jako více frekventovaných odchylek pro lektory i žáky.

Specifičnost korpusu MERLIN spočívá jednak v tom, že se jedná o trojjazyčný korpus (čeština, němčina a italština), a jednak, jak jsme již zmínili, v tom, že jako jeden z mála žákovských korpusů podstatným způsobem reflektuje SERR. Jak uvádí Štindlová – Čurdová (2015, s. 191), „česká část korpusu Merlin je vedle žákovského korpusu CzeSL v současné době jediným relevantním zdrojem projevů nerodilých mluvčích češtiny. Svým charakterem se zároveň řadí k souboru akvizičních korpusů AKCES.“ Korpus Merlin obsahuje přes 2000 autentických textů, které pocházejí ze zkoušek českého jazyka ve všech úrovních od A1 do C1, jež testují studenty dle Společenského evropského referenčního rámce. Lze tu najít texty nejen české, ale také německé a italské, pocházející ze zkoušek TELC a z Karlovy univerzity. Texty jsou řazeny podle tématu a žánru zadání, ale také jednotlivá slova jsou řazena jako lemmata přes 76 tisíc pozic (tokenů), která lze vyhledávat na základě tagů. Spolu s texty byla sbírána i běžná metadata, tj. informace o mateřském jazyce kandidáta, pohlaví, typu zpracovávaného úkolu a úrovni podle zadání a hodnocení textu. Texty byly v rámci projektu ohodnoceny profesionálními hodnotiteli podle kritérií vztahujících se k SERR. Použita byla holistická škála, založená na škále SERR pro rozsah všeobecných znalostí jazyka, a také analytická hodnotící tabulka s následujícími kritérii hodnocení: pravopis; gramatická správnost; rozsah slovní zásoby; ovládání slovní zásoby; koherence a koheze; sociolingvistická přiměřenost; a to v rozpětí úrovní A1 až C2. Některé texty požadovanou úroveň SERR nesplnili a jsou v korpusu zařazeny k odpovídající nižší úrovni. Naopak v případě, že kvalita textu překročila cílenou jazykovou úroveň SERR, je zařazen do vyšší úrovně korpusu (např. z A2 do B1).

Anotace korpusu MERLIN představuje kombinaci značkování založeného na formálních typech alternace zdrojového textu (chybějící element, přebývající element, chybně spojené elementy apod.) a hierarchicky strukturované lingvistické klasifikace. Hlavní anotace, které lze použít pro téměř celý korpus MERLIN, jsou cílové hypotézy (cílová hypotéza 1 – TH1) a anotace gramatických a pravopisných rysů žákovského jazyka

(anotace chyb 1 – EA1). V menším, tzv. jádrovém korpusu je anotace rozšířena o druhou cílovou hypotézu (cílová hypotéza 2 – TH2), která má za cíl vytvářet (pro rodilého mluvčího) přijatelnou verzi původního žakovského textu. Zahrnuje proto i aspekty týkající se slovní zásoby, pragmatiky a sociolingvistické přiměřenosti, které jsou zachyceny na druhé úrovni anotace (anotace chyb 2 – TH2). Není ovšem snadné vyhledávat odchylky. Můžeme tyto odchylky přímo zadávat, což je produkce na základě určité zkušenosti. Zadáváme lemmata v blízkosti deskriptoru s očekáváním výskytu korektního výsledku. Také vyhledáváme manuálně při práci s konkrétním textem vygenerovaným na základě zadání lemmatu kontextového (tedy pravděpodobně užitého v též větě).

2.5.2 Metoda práce s korpusem Merlin

V korpusu byly vyhledávány deskriptory přesnosti času, které byly popisovány v teoretické části také jako signální slova. Na základě analýzy učebnic jsme stanovili sedm deskriptorů (ještě, už, až, příští, teď, dlouho, často), které jsme zadávali do korpusu a při analýze vygenerovaného textu, byla provedena současně manuální analýza tedy následná analýza konkrétního textu. Tímto postupem jsme předpokládali najít více deskriptorů bez individuálního zadávání. Texty byly voleny na úrovni A2, uchazečů o zkoušku pro trvalý pobyt. Uchazeči měli několik zadání, které popíšeme podrobněji. U textů získaných od účastníků písemných zkoušek je dosažena autenticita a není pochyb o vysoké motivaci napsat text co nejlépe, aby byla dosažena úroveň A2. Autenticitou je vnímán fakt, že texty vznikaly v prostoru bez jakékoli možnosti využití elektronických, či jiných pomůcek. Nejedná se o materiály motivované získáním dat pro tuto práci. Texty mohou být hodnoceny jako tzv. bezpečné písemné projevy, kdy se uchazeči cíleně snaží o správný text, ne o autentické sdělení. Jako negativní prvek jsme považovali stejné zadání všech textů, tedy mnohdy obdobné fráze a lexikum tímto dané, což se díky vytvoření subkorpusu podle hodnocení A2 a následně i B1 rozšířilo. Není nezanedbatelné uvědomit si, že žáci byli na zkoušku cíleně připravováni (z důvodu potřeby získání trvalého pobytu) a u certifikovaných zkoušek je dopis a popis základním žánrem. Žáci si tak mohou naučené fráze připravit.

2.5.3 Subkorpusy A2 a B1

Texty v korpusu Merlin jsou anotovány a je možné pracovat s metadaty. Metadata uvádějí nejen informace o autorovi textu, také na jaké zadání byl text vytvořen a hodnocení celkové i jednotlivých jazykových rovin podle SERR (gramatická správnost, pravopis, slovní zásoba - rozsah, slovní zásoba - ovládnutí, koherence/koheze, sociolingvistická přiměřenost). Po hlubším zkoumání metadat bylo zjištěno, jak jsme již uvedli výše, že ne každý text dosáhl hodnocení takové jazykové úrovně, pro kterou bylo zadání vytvořeno. Několika textům byla přiřazena nižší, nebo vyšší jazyková úroveň (více v části Zadání). Pro naše pozorování deskriptorů času jsme vyhodnotily jako účelné vytvoření dvou subkorpusů a to subkorpus pro jazykovou úroveň A2 a B1. Důvodem bylo také to, že takto hodnocené texty odpovídají jazykové úrovni, kterou by měli dosáhnout žáci po absolvování kurzu s výukou podle analyzované učebnicové řady Česky krok za krokem 1 a 2. Texty jsme rozřadili podle úrovně, kterou navrhl hodnotitel jako celkové hodnocení podle SERR. Nikoli podle úrovně zadání. Objevil se nám tak zajímavý vzorek textů s overall rating A2, které vznikly na zadání ze tří úrovní - A2, B1 a B2 pro první subkorpus A2 (viz graf úrovně zadání a hodnocení). Druhý subkorpus B1 vznikl obdobně a překvapivě i zde byla zastoupena zadání ze tří úrovní A2, B1 a B2. Po seznámení se s funkcemi a možnostmi korpusu jsme zvolili cestu vytvoření vlastního subkorpusu stanovením těchto základních parametrů:

všechny úrovně testu podle SERR

cílový jazyk čeština

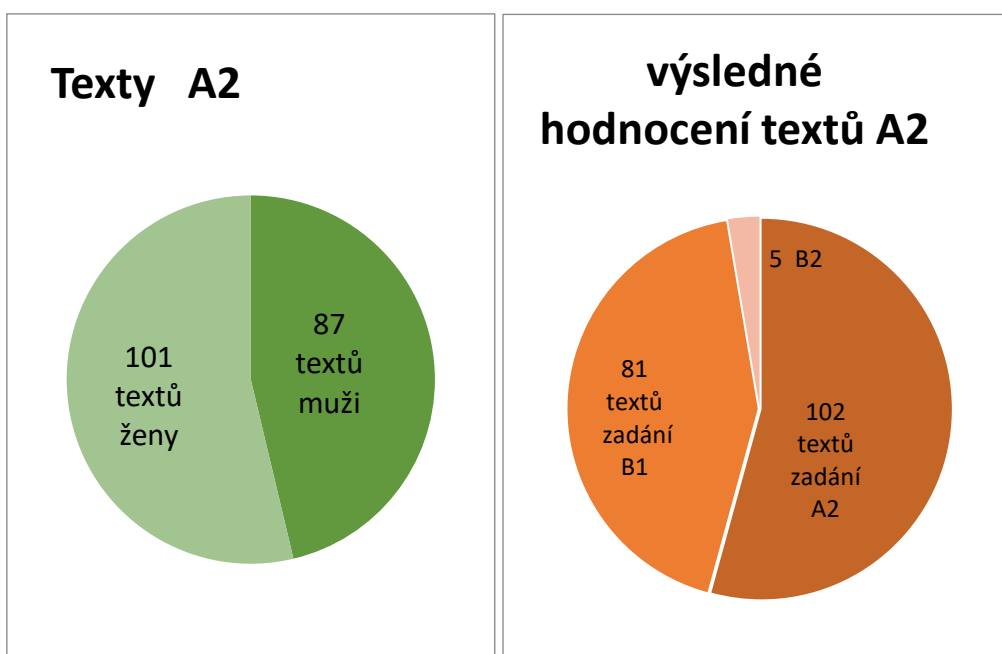
celkové hodnocení podle SERR A2, v druhém případě B1

všechny testovací úlohy.

2.5.4 Metadata subkorpusu A2 a B1

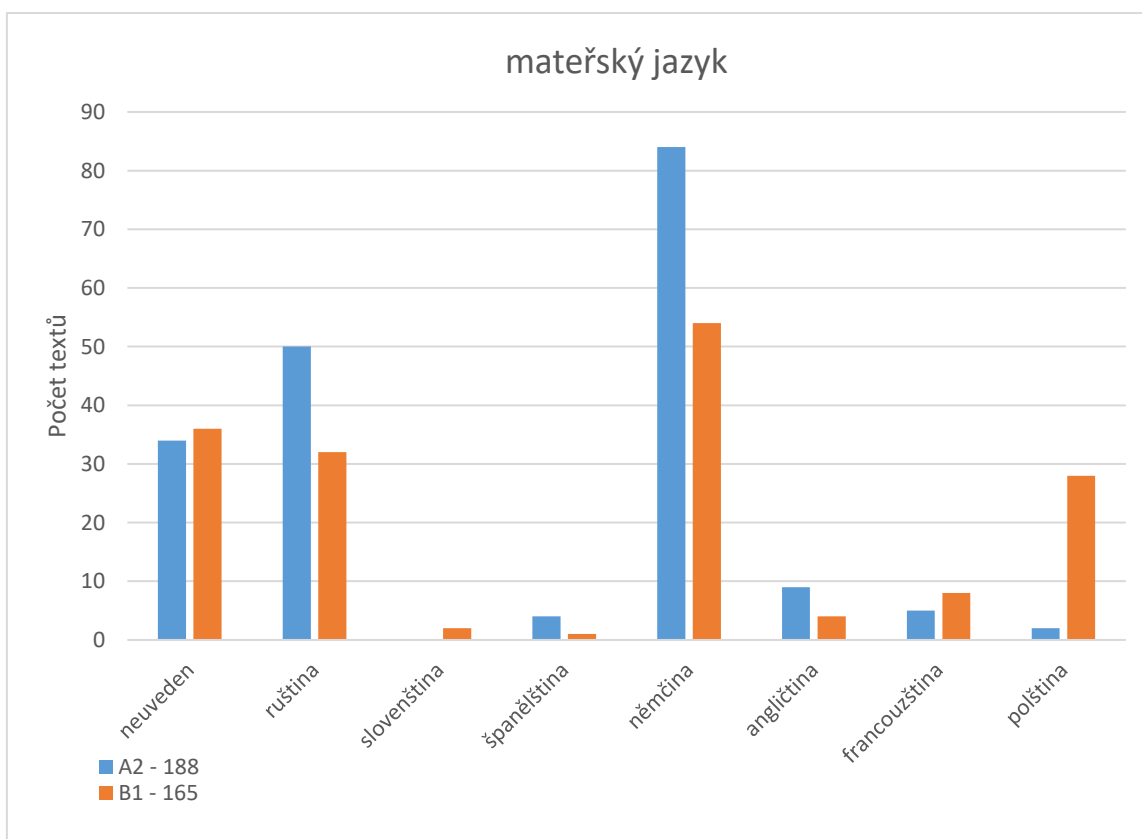
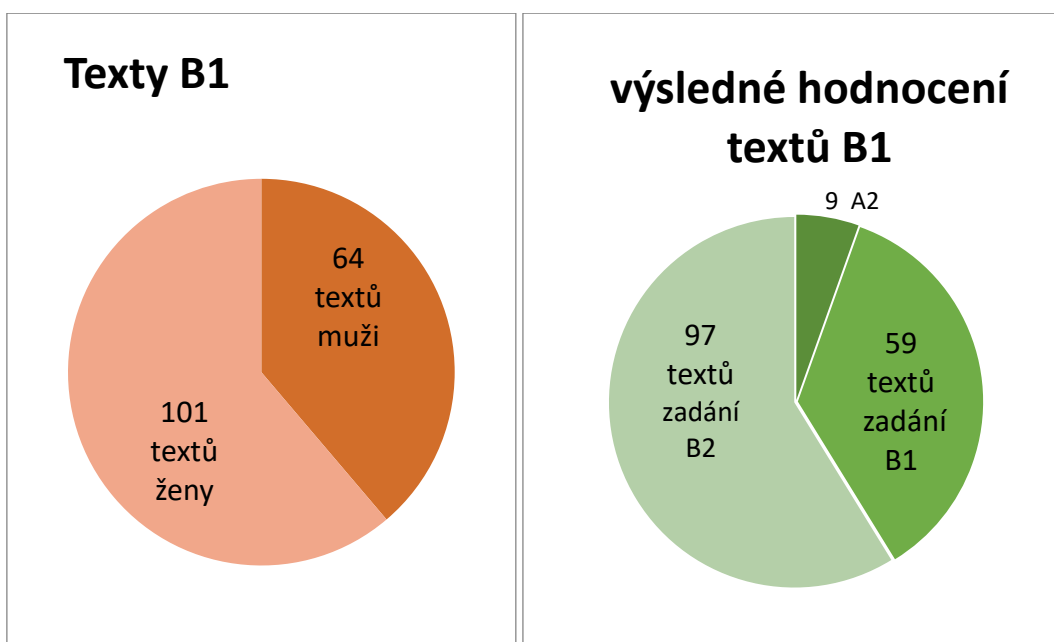
Textů, které měly celkové hodnocení podle SERR A2 a B1 na zadání testovacích úloh různých úrovní bylo celkem tři sta padesát tři, z toho jedno sto osmdesát osm textů na jazykové úrovni A2 podle SERR a jedno sto šedesát pět textů na jazykové úrovni B1 podle SERR. Podíváme-li se na informace, které nám poskytne korpus Merlin v metadatech, zjistíme několik faktorů, které mohou nabývání druhého jazyka ovlivnit.

U textů subkorpusu A2 jako svůj první, neboli mateřský jazyk uvedlo osmdesát čtyři uchazečů/uchazeček němčinu, padesát ruštinu, devět angličtinu, pět francouzštinu, dva/dvě polštinu, čtyři španělštinu a třicet čtyři uchazečů/uchazeček první jazyk neuvedlo. V subkorpusu A2 je zastoupeno sto jedna žen, osmdesát sedm mužů, sto dva uchazečů/uchazeček psalo úlohy na zadání pro úroveň A2, osmdesát jedna uchazečů/uchazeček psalo úlohy na zadání pro úroveň B1 a pět uchazečů/uchazeček psalo úlohy na zadání pro úroveň B2.

U textů subkorpusu B1 jako svůj první, neboli mateřský jazyk uvedlo padesát čtyři uchazečů/uchazeček němčinu, třicet dva ruštinu, čtyři angličtinu, osm francouzštinu, dvacet osm polštinu, jeden španělštinu, dvě slovenštinu a třicet šest uchazečů/uchazeček první jazyk neuvedlo. V subkorpusu B1 je zastoupeno sto jedna žen, šedesát čtyři mužů, osm uchazečů/uchazeček psalo úlohy na zadání pro úroveň A2, šedesát uchazečů/uchazeček psalo úlohy na zadání pro úroveň B1 a devadesát sedm uchazečů/uchazeček psalo úlohy na zadání pro úroveň B2.

Pro vytvoření představy a pro neúměrné, ale možné srovnání obou subkorpusů byly vytvořeny z těchto metadatových informací názorné grafy.

2.5.5 Analýza textů

Prvním krokem pozorování temporální kvantifikace bylo vyhledávání zvolených časových deskriptorů a zaznamenávání jejich výskytu. Dalším krokem je analýza užívání deskriptorů a pozorování reakce na zadání. Posledním krokem byla analýza odchylek.

Analyzovat výskyt a stupeň přesnosti bylo často na hranici porozumění. Pro demonstraci komplikovanosti stanoveného cíle uvádíme analýzu jedné vypracované úlohy. Text byl prvním textem vytvořeného subkorpusu A2, tedy nebyl zvolen cíleně, ale ukázal se jako jeho zajímavý reprezentant. Úloha zadání byla pro jazykovou úroveň B1, avšak text byl celkově ohodnocen podle SEER úrovně A2. Text byl přepsán tak, jak ho poskytla korpusová data, včetně uspořádání a odchylek. Časové deskriptory jsou vyznačeny.

Ahoj Aleno,

*děkuju Ti mockrat za Tvůj email. Mám hodně práce na studium. Musím **skončit** diplomce **příští** týden. **Je brzo. Potom budu dělat** výlet do Norsku. Těším se na tebe **v 13. dubna**. Pozvám Ti na kávu na privatě. **Kdy přijedeš?** Chtěla bych dostat pro tebe na nadržáči.*

Doufám, že dostáš stáž.

*Mám zájem na kurz češtiny. Viš co kurz stojí a **kdy začít?** Bylo by krásné, kdybych v Čechách pro kurz. Mohla bys mi poslat inzerát?*

*Jak se má tého bratra? **Ještě** je ve škole? **Viděla ho minulý rok.** Můj bratr **začínal studium minulý měsíc.** Studuje ekonomii v Berlíně. Má velké radost. **Ale, jak dlouho?***

Pro dnešek končím.

Pozdravuj rodinu.

Zatím ahoj Marie

Při analýze jsme postupovaly od individuálního zadávání časových deskriptorů stanovených na základě analýzy učebnic češtiny pro cizince do vyhledávače. Vyhledávač nenajde slova s odchylkami, někdy dokonce ani správné jednotky. Proto jsme následně Subkorpus A2 zpracovávali manuálně. U tohoto textu bychom prostřednictvím vyhledávače našli časové deskriptory *brzo, potom, ještě, dlouho*. Při manuální analýze jsme navíc zaznamenaly deskriptor *příští* (s odchylkou) a pozorovali jsme, jak autorka

textu zpracovala zadání. Na otázku *Už pracuješ na diplomce?* odpověděla: *Musím skončit diplomce příští týden. Je brzo.* Odchylna v diakritice nebrání porozumění, ale navazující věta s deskriptorem *brzo* je nelogická. Měla by pravděpodobně vyjadřovat časovou tíseň. Pokud je autorka uchazečkou o získání jazykové úrovně B1, mohla by užít například některou z těchto frází - *Diplomku musím dokončit příští týden, což je brzy.* nebo *Už příští týden je čas odevzdat diplomovou práci.* nebo *Práci musím dokončit brzy, příští týden mám termín pro odevzdání.*

Další věta - *Potom budu dělat výlet do Norsku.* ukazuje správné užití časového deskriptoru *potom* v kontextu dopisu, ale obsahuje nesprávný tvar verba i substantiva, což není cíl našeho pozorování. Je to ale součást vnímání způsobu temporálního vyjadřování ucelených frází. Následuje věta s nadbytečnou prepozicí v datu - *Těším se na tebe v 13. dubna.* Mohlo dojít k záměně s udáním času (v 13:00 hodin). Obě otázky na okamžik příjezdu i začátku kurzu *Kdy přijedeš? a kdy začí?* , jsou výborně zařazeny do textu, ale verbum začíná je neúplné. Zmínka o bratrovi - *Jak se má tého bratra? Ještě je ve škole? Viděla ho minulý rok. Můj bratr začínal studium minulý měsíc.*, by mohla být jedna delší věta, ale se změnou slovosledu a slovesného vidu u verba začínat. Také by bylo vhodnější neopakovat časový deskriptor *minulý* a volit jeho ekvivalent *loni* pro prezentaci lexika. - *Jak se má tvůj bratr, ještě je ve škole? Naposledy jsem ho viděla loni. Můj bratr začal studovat před měsícem.*

V závěru není srozumitelná věta – *Ale, jak dlouho?* - i když je korektní, působí nedokončeně. Pro pochopitelnost by stačilo doplnění verba a pronomina – *Ale jak dlouho ji bude mít?* Jako rozloučení je korektně užitá fráze - *Pro dnešek končím.*, kde je užitá časová prepozice a frekventované substantivum *dnešek*.

Text by mohl být výbornou pomůckou ve výuce. Pokud by sami studenti komentovali odchylky, nebo by je lektor upozornil, na co si mají dát pozor. Mohl by tak být velice prospěšný pro vytváření ucelené představy práce s deskripty.

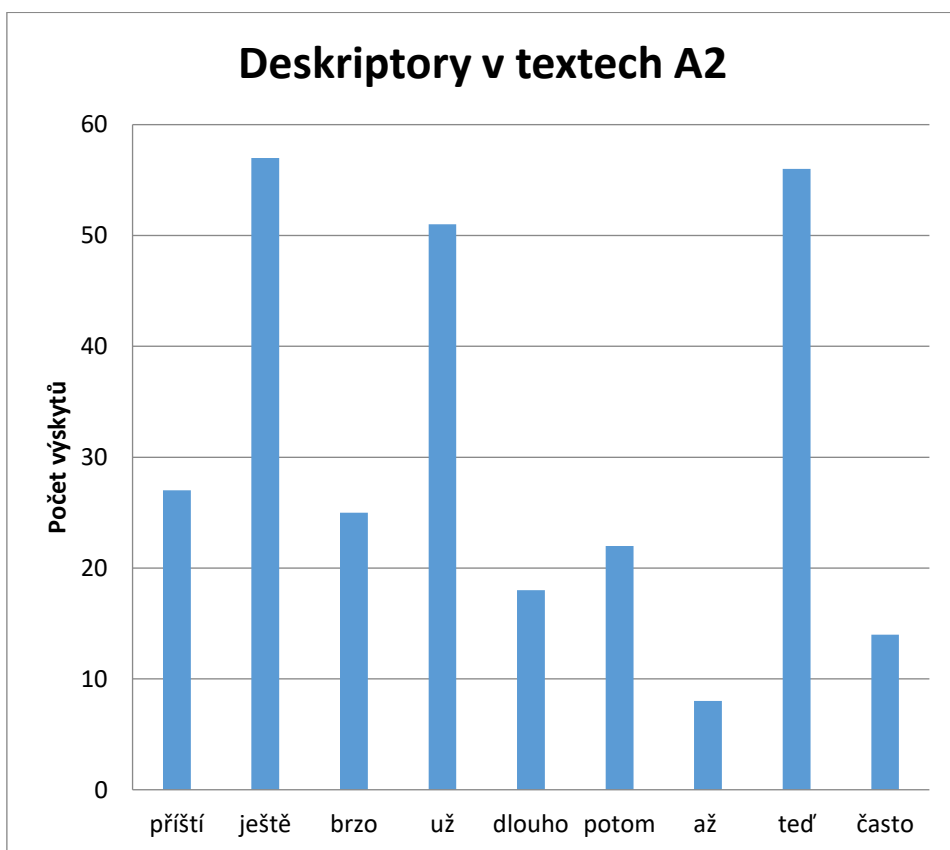
2.5.6 Výskyt deskriptorů

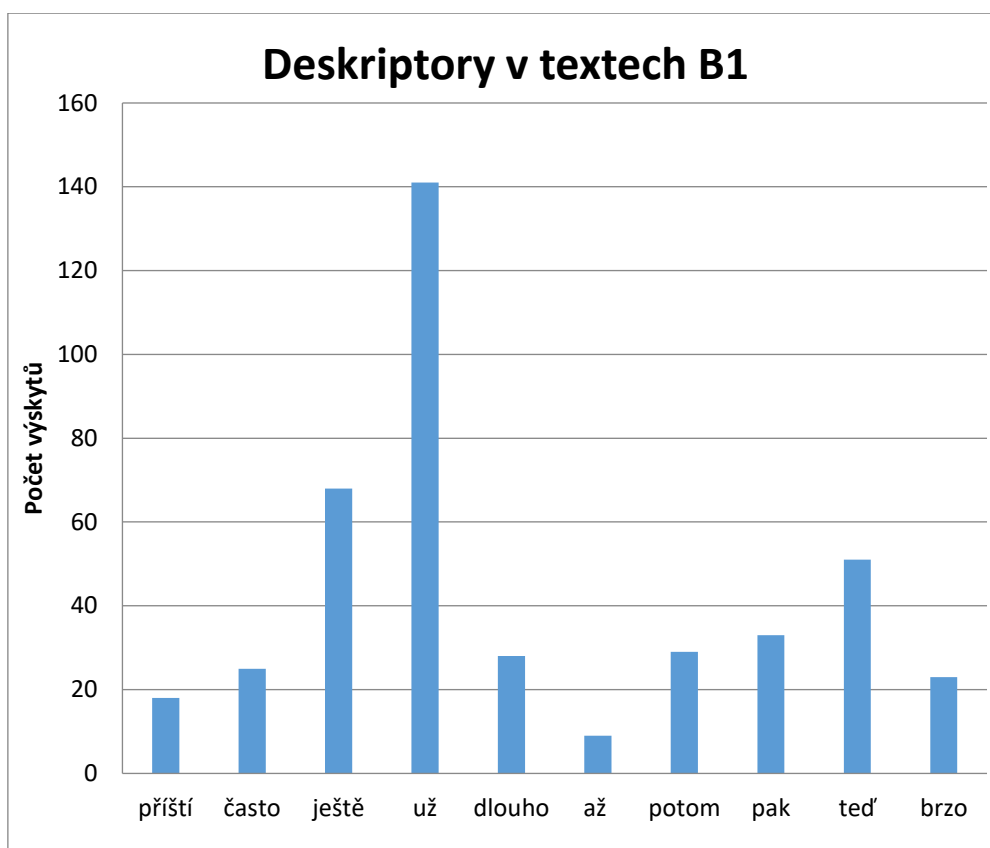
V prvním kroku práce s vytvořenými subkorpusemi A2 a B1 jsme vyhledávali časové deskripty a následně zaznamenali počty výskytů v obou subkorpusech. V subkorpusu A2 byl nejfrekventovanějším časovým deskriptorem ze zvolených slov na základě analýzy

učebnic češtiny pro cizince deskriptor *ještě*, který jsme našli padesát sedmkrát. Druhý nejčastější deskriptor *ted'* byl v textech padesát šestkrát, jeho ekvivalent *momentálně* pouze pětkrát. Dvacet pět deskriptorů *brzo*, osmnáct *dlouho*, dvacet sedm *příští*, jeho ekvivalent *další* pouze devět užití. Dvacet dva deskriptorů *potom* a sedmkrát varianta *pak*.

V subkorpusu B1 byl nejfrekventovanějším časovým deskriptorem ze zvolených slov shodně jako u subkorpusu A2 na základě analýzy učebnic češtiny pro cizince deskriptor *už*, který vyhledávač našel jedno sto čtyřicet jednou, ale při hlubší analýze jsme některé jednotky vyřadili (viz níže). Druhý nejčastější deskriptor *ještě* byl v textech šedesát osmkrát. Dvacet tři deskriptorů *brzo*, dvacet osm *dlouho*, osmnáct *příští*, jeho ekvivalent *další* pouze pět užití. Dvacet devět deskriptorů *potom* a třicet třikrát varianta *pak* a padesát jedna deskriptorů *ted'*. Dvacet pětkrát bylo užito deskriptoru *často* a devětkrát *až*.

Pro částečné srovnání jsme vytvořili graf výskytů jak ve sto osmdesáti osmi textech ohodnocených úrovní A2 SERR, tak ve sto šedesáti pěti textech ohodnocených úrovní B1 SERR výše jmenovaných časových deskriptorů.

2.5.7 Analýza deskriptorů

Dalším krokem je analýza užívání deskriptorů v textu. Pozorovali jsme, jak jsou časové deskriptory *příští, často, ještě, už, dlouho, až, teď*, využívány v písemných projevech subkorpusu A2 a B1. V jakém kontextu, zda je žáci užívají v ucelených větách, které byly prezentovány v učebnicích češtiny pro cizince.

Všechny časové deskriptory (kromě *pak* a *potom*) se vyskytují se všemi slovesnými časy (preteritum, prezent a futurum) jak v pozitivu, tak v záporu. Je však sporné, zda žáci tyto možnosti užívají korektně pro dosažení požadovaného sdělení. Při analýze užívání deskriptorů jsme také pozorovali odchylky, které bránily v porozumění (viz část Odchylky). Ověřovali jsme předpoklad, zda si žáci zapamatovali, ucelené fráze, ačkoli v učebnici nebyla stanovena pravidla, nebo jsou schopni užívat je libovolně.

Příští – deskriptor přesnosti se vyskytl především ve spojení s časovými indikátory (den, rok, měsíc, středu, středa, pondělí, léto, semestr), ale také se substantivy (dopis, koncert). U textů vyšší jazykové úrovně s časovou prepozicí (v příštím semestru, březnu, s příštím mailem, do příštího léta, na příští).

Často – sloveso v se videme často, chodí, cestuje, často myslím o domů, Zásadní nedostatek v užívání deskriptoru *často* je nekorektní slovesný vid.

Ještě děti ještě neumí mluvit, můžeš ještě napsat, ještě bych chtěla odpočívat...

Už – je nejvíce užívaný deskriptor v textech a v ucelených korektních frázích.

Už mám strach.

Už pracuju na diplomce.

Už jsem jí dlouho neviděla.

... pracuje tady už dlouho.

Ty jsi už zde?

... ale kdy, už nevím. Už to víš?

Už nepracuju na diplomce, protože mám moc čas,

Minuly rok byl jsem už v Norske(až)

Tím končím, je už pozdě večer. (tři texty v subkorpuse A2, osm v subkorpuse B1)

Těším se už teď. (ještě)

Chtěla jsem se už být doma.

Dlouho - Deskriptor *dlouho* byl užit devětkrát v úvodu dopisu ve spojení s negativním verbem v preteritu *nenapsal jsem* a šestkrát s deskriptorem *už*, dvakrát s deskriptorem *až*. Další frekventované verbum *neviděli jsme se*, bylo užito pětkrát z celkového výskytu dvacet tři markrů a jednou - *dlouho jsem nepil, dlouho jsem neslyšel o, dlouho pracuje, dlouho trvá – jak dlouho trvalá kurz*. (odchylna mohla vzniknout podobností se spojením *trvalý pobyt*).

Až - deskriptor byl v subkorpuse A2 užit korektně pouze jednou - *To je fajn, že ty napsala až teď*. Ostatní věty obsahovaly vždy určitý druh odchylky: *... mám hodně čas až do té doby, když diplom musit být dodělané. Ve tvůj email ti píšeš, až bude prázdninové kurz. Chci až začít po dovoleně. Nebyl jsem až dlouho v Praze a jsem rád na navštívit tě. Zvláště v měsíci července, až bude teplý.*

V subkorpuse B1 věty vyjadřovaly časový okamžik změny: *Až se to objeví, okamžitě člověk přestane působit na ostatní stejně jak před tím. Přesto nebudu mít dlouhé prázdniny, ale až přijdeš ty určitě mám volno. Bylo to dobré až do mynuleho roka. Až jsem se vrátila do Česka.*

Vyjádření doby trvání: *...ale když už jsem tam byla třetí týden počítala jsem dný do doby až se vrátím domů. ...mužu u ni zůstat až si něco najdu (než). Budu na dovolené až příští měsíc.*

Stupňování subjektu: *Musel jsem se denně učit čtyřiset až sedmdesát slovních zásob. Je tu moc horko až 38 stupňů.*

Deskriptor **ted'** je většinou užit ve významu okamžiku sdělení: *...měla jsem hodně práce, ale ted' jsem na dovolené Ted' jsem uviděla že už nemůžu na spatek. Ted' myslí na to, jak krásné vypadá město za oknem.* Ale také ve významu širší platnosti: *Vystudovala angličtinu a němčinu a ted' pracuje jako učitelka.*

Ještě - bylo užito ve větách vyjadřujících neskončení a pokračování děje: *Vážně ještě i dokázat svůj výhled rozumem. Nemusí mít člověk vysokoškolské vzdělání, nebo několik, stačí když jednou někdy prosadí svou myšlenku a ona bude o něčem, co ještě nikdo o tom ani neslyšel.*

trvání a stupňování události: *Ale to, co člověk může rychle dostat, může člověk ještě rychlejší ztratit. Ja patřím k těm, kteří radi cestujou a ještě raději se po pobytu ze zahraničí vracejí domů.*

a také vyjadřující zdůraznění časového okamžiku: *V tehle době jsem ještě netušila, jaké překvapení mě čeká.*

2.5.8 Zadání

Třetím krokem pozorování písemných projevů ve vytvořených subkorpusech A2 a B1, byla analýza reakcí na zadání. Především na projev časové přesnosti při kladení otázek, doplňujících otázek, nebo odpovědi na základní otázky (délka studia, věk, roční období). Pro každou jazykovou úroveň je v korpusu Merlin uvedeno několik zadání testovacích úloh. V obou subkorpusech bylo celkem tři sta padesát tři textů vypracovaných na zadání jedenácti testovacích úloh pro tři jazykové úrovně podle SEER A2, B1, B2 (viz graf témata). Pro každou jazykovou úroveň je několik zadání, která jsme také analyzovali. Zajímalo nás, jak konkrétně a přesně jsou kladeny „časové“ otázky, na které mají žáci reagovat.

Testovacích úloh na úrovni A2 je celkem pět na různé téma. Dvě témata vyžadovala odpověď na dopis, jeden dopis formální a jeden neformální. Další tři témata

vyžadovala popis obrázku. Žák si nemůže téma zvolit, dostane pouze jednu možnost. Každá testovací úloha obsahuje několik otázek a také časovou otázku. Zde uvádíme jejich přehled.

Zeptejte se na začátek oslavy.

Kolik je jí let.

Na co právě myslí?

Které je roční období?

Některé otázky neobsahují zadání na vyjádření času přímo. V úloze - *Zeptejte se na volný pokoj*. by měl žák požádat o volný pokoj v určitém termínu. Například – *Máte volný pokoj v termínu od 2. ledna do 7. ledna*. Právě tak u zadání - *Zeptejte se na lyžařskou školu*. Nestačí položit dotaz, zda u hotelu lyžařská škola je. Žák by měl projevit stupeň časové přesnosti a získat informace, zda je možné využít lyžařskou školu po celý týden, nebo jen o víkendu. Toto jsou předpoklady, které budeme v textech obou subkorpusů sledovat.

Zadání na úrovni **B1** jsou celkem tři varianty. Žák opět obdrží pouze jednu úlohu, kterou je dopis. Dopis obsahuje několik otázek, na které žák reaguje. Sledovat budeme reakci na:

Co studium? Už pracuješ na diplomce, nebo plánuješ dovolenou?

***Odpoledne** bych mohla zajet do Drážďan. Co říkáš, měla bys čas?*

*Naše univerzita nabízí **prázdninové** kurzy češtiny.*

*Bylo by výborné, kdybychom se tu **v létě** viděly **častěji**, že?*

*Jaké plány máš **po ukončení** studia ty?*

***Už** máš nějaké plány **na léto**?*

*Prosím, napiš mi, **který termín** se Ti hodí.*

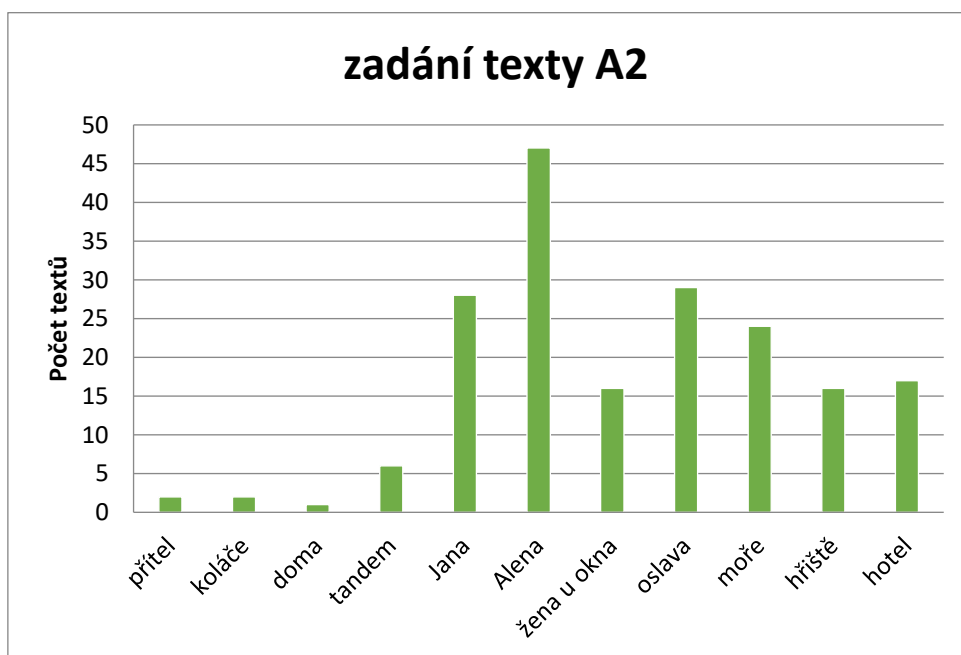
*Také bychom potřebovali vědět, **jak dlouho** se už učíš česky.*

Potřebuješ ubytování?

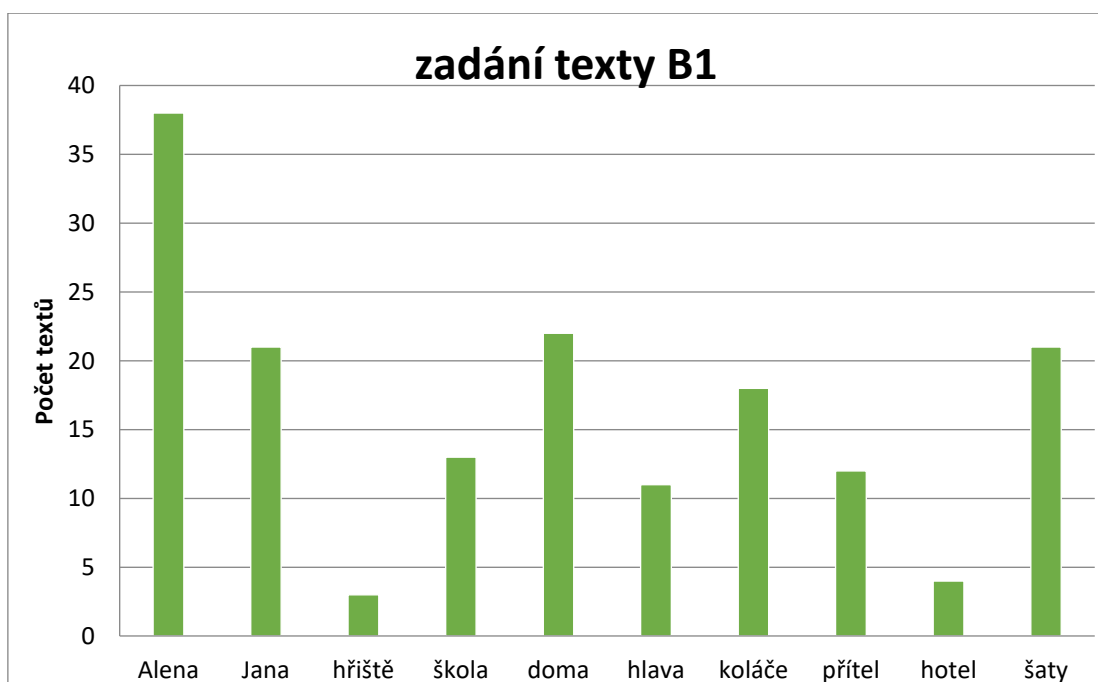
*Chceme nabídnout **odpolední** program.*

Zadání na úrovni **B2** je celkem šest variant. Žák má možnost vybrat si ze tří zadaných úloh. Každá úloha má v zadání jako téma idiom a žánr, ve kterém by mělo být rozvedeno. Žák si volí nejen téma, ale především žánr (úvaha, vypravování). Další možnost zadání je na téma přísloví, kde žák obdrží dvě varianty a zadanou strukturu textu (úvod, vyjádření vlastního názoru, vysvětlení, závěr). Zadání neobsahuje konkrétní otázku.

Jak již bylo řečeno, v obou subkorpusech A2 i B1 jsou zastoupeny žákovské texty vytvořené na základě zadání všech jazykových úrovní podle SEER. V subkorpusu A2 bylo sto dva textů, které vznikly na zadání pro jazykovou úroveň A2, osmdesát jedna textů na zadání pro jazykovou úroveň B1 a pět textů na zadání pro jazykovou úroveň B2. V subkorpusu B1 bylo na zadání jazykové úrovně B2 pět textů ohodnoceno nižší úrovní A2 a devadesát sedm nižší úrovní B1. Na zadání jazykové úrovně B1 splnilo požadavky šedesát textů.

graf úrovně zadání a hodnocení

2.5.9 Časové otázky ze zadání a reakce na ně

V předcházející části jsme vymezily otázky, na které budeme hledat odpovědi. Zadání vyžaduje, aby vypracovaný text vyjádřil s určitou mírou přesnosti dobu, nebo okamžik události. Toto vyjádření by mělo být jasně srozumitelné a maximálně korektní. Odchylkám se věnujeme v následující části, zde pozorujeme dotazování, nebo reakci na zadání s využitím časových deskriptorů.

Zadání - *Odpovězte v dopise na pozvání na oslavu narozenin.* vyžaduje vytvoření dotazu na čas setkání- *Zeptejte se na začátek oslavy.* Nejfrekventovanější bylo vytvoření otázky s deskriptorem *Kdy?* a *V kolik?* (bez jednotek hodin), tři texty otázku nevytvořily vůbec, nebo obsahovaly otázku, jak oslava začne.

A v kolik hodin muže přijet. Neříkáš jestli oslavy bude poledne nebo večer.

Můžeš mi říct kde a kdy oslavíme, prosím tě? Doufám, že oslava nebude příští víkend.

Děkuju za dopis a za pozvání, určitě budu v čas. ... A co bude na začátku?

Ale ty jsi zapoměla napsat kde a kdy se začíná oslava.

Na jaký čas potřebuju přijít?

Kdy bude oslava?

Doufám, že oslava nebude příští víkend

Kolik hodin chtelabys začat oslavu?

Při vyhledávání jsme také zadali marker *Kdy?* Nalezené výsledky, však odhalily zajímavé markry pro část odchylek. Opět se potvrdila manuální analýza jako vhodnější.

V zadání popisu ženy na obrázku mají žáci odpovědět na otázku.- *Kolik je jí let?* Jeden text na otázku vůbec nereagoval, většina autorů/autorek textů vyjádřili věk číslovkou:

Je to krásná žena a je jí 40 let.

Její je patdesat let.

Ona je 45 let.

Je jí 45 let. Její 50 let.

Ačkoli ženu neznají a z obrázku není věk jasně viditelný, míru v tomto případě časové nepřesnosti využili ve třech textech.

Myslím, že má asi 30 let.

Na obrazku vidíme ženu starších let.

Kateřina je hezká a asi jí 35 let.

Otázka - *Jak dlouho žena na obrázku pracuje?*, zadána nebyla, přesto se v textech tato informace devětkrát objevila.

Pracuje jako knihovnice až 15 roky.

Pracuje od pondělí do soboty a volný čas má jenom v neděli.

Vystudovala UK a ted' pracuje na vysoké škole.

Dneska sedí už dvě hodiny v knihovně

... ted' pracuje na univerzitě

Cely život dělala lektorku na UK, a ted' je v důchodu.

Spojení *cely život* se v jednom textu vyskytlo dvakrát, což není ideální v krátkém popisu a můžeme ho považovat za negativní nadužívání.

Zadání - *Na co právě myslí?* s deskriptorem přesnosti právě nebyl zcela pochopen. V textech je užit prezent, deskriptory vyjadřují široké časové pole - *deset minut, každý den*, ale i očekávané s využitím deskriptoru *momentálně, v tento moment, ted'*.

Myslí o kde je, už je deset minut pozdě.

Každý den rano chodí na procházky ... a přemyslí o tom, že má všechno v pořádku a nudi se ji to. (otázka byla na co právě myslí).

Hodně myslí na svoje vnúčata a taky děti.

Planue na výlet s dětmi a manželem v příštím víkend.

Myslí, jaká bude situace dále.

V tento moment Kateřina myslí co bude nakupovat k narozeninám své kamarádky.

Myslím, že Rex je doma a čeká na Evu.

Kouka venku a myslí o počasí.

Dneska sedí už dvě hodiny v knihovně univerzity a myslí o své rodině v Německu.

Na co právě myslí? Na dovolenou protože je unavena.

Ted' právě myslí o nich, protože za měsíc přijdou za ní o vánocích.

Otázka - *Jaké je roční období?* Všichni zadání porozuměli a reagovali, ale odpovědi nejsou vždy korektní.

Myslím že, je v létě.

Podle mého názoru, je to léto nebo jaro.

Myslím, že to je na jaře nebo na začátku podzimu ...

Roční období je, myslím, že mezi létem a podzimem.

*Myslim, že **MOMENTALNE LETO** a je teplo!*

*Matce bolí záda. To není pro ní k divu, **každý jahro**, kdy začína dělat teplo dostané ten problem. ... má na sobě letní kalhoty...*

Očekávání, že autoři/autorky textů umí vytvořit praktickou otázku, na volný pokoj a provoz lyžařské školy, se nenaplnilo. Všichni správně položili otázku - *Máte volný pokoj?*, ale pouze dva texty specifikovaly termín a požadavek na kapacitu. První text použil datum.

Potřebovala bych vědět, jestli máte volný pokoj v hotelu pro dva lidi na týden 10.1 - 17.1. Druhý text možná až příliš zdůraznil, že žadatel nepojede sám, ale zadání naplnil korektně časovými deskriptory *příští pátek a na dva dny*.

***Příští pátek** máte volný pokoj pro dva osoby?... Můžu tam rezervovat dvoulůžkový pokoj? Chtěly bychom bydlet tam **na dva dny** se snídaní.*

Tentýž text obsahoval jako jediný nejen otázku, zda je u hotelu lyžařská škola, ale uvedl, i když ne zcela korektně, že chce od pátku do neděle využít lyžařský kurz.

Mám tam krátký kurs ve lyžařské škole, kde je blízko hotelu. Musíme trávit od patku do neděle.

Vytvořit frázi se slovesem začít a přijet je pro autory/autorky textů často obtížné. Při dotazování na příjezd vlaku a dobu setkání je nejvhodnější volit otázku - V kolik hodin přijede vlak? V kolik hodin budeš na nádraží? Kdy začíná kurz? V textech je nekorektně užit tvar slovesa, nebo slovesný vid.

Víš kdy kurz začí?

Kdy je kurzu češtinu?

Kdy přijížděš? – jaký je to čas,.

Kdy bude začínat kurz?

Kdy bude to?

Kdy je ho?

Kdy budeš přijít na nádraží?

Kdy bude nabítnout?

Kdy přijedu na nádraží v Drážďanech?

Kdy ti přijížděš? - tato věta je pro hodnotitele zcela matoucí. Možnosti opravy - kdy ty přijedeš? Kdy ti přijíždí vlak?)

V zadání - *Odpovězte na dopis Aleně*. bylo mnoho možností, jak uplatnit znalosti časových deskriptorů a vytvořit ucelené fráze, které by odpovídali jazykové úrovni B1. Ukázalo se však, že právě tvorba delších frází s upřesněním plánů studia, dovolené, nebo jazykového kurzu je obtížné. Autorkám i autorům textů se nedařilo korektně sdělit, zda **už** studium ukončili, nebo **ještě** píše diplomovou práci a proto **ještě** nemohou na dovolenou, ale **příští** měsíc by se **asi** mohlo podařit **na týden** jet na jazykový kurz a **často** se tak setkávat s kamarádkou, nebo kamarádem. Sdělené informace byly srozumitelné, ale většinou vyžadovaly drobnou korekci v slovosledu, slovesném čase, deklinaci či lexiku.

*... těší mě, že jsi mě napsala, a chci odpovědět **hned**. Jo, **už** pracuju na diplomce, tak bohužel nemám čas **na** dovolenou; ale jsem ráda, že bylo to tak krásné v tvých prázdninách.*

Na konkrétní zadané otázky *Co budeš dělat po ukončení studia?* a *Jaké plány máš na léto?* odpovídali studenti s využitím mnoha deskriptorů času. Nejčastěji užívali předložky - po, v, na.

***Po** ukončení studia chci si hledat práci.*

*Ale **v** létě, budu jet na dovolenou s přítelem do Španělska.*

*Musím psal diplomovou práci a **pak** budu začínat práce v škole. Ale **předtím** chci cestovat.*

***Ve** letě 2011 pojedu na navstevu v Americe **na** dvě měsíce.*

*Asi cestuju do Francii, **už** nevím.*

***Potom** budu dělat výlet do Norsku.*

*možná pojedu do Slovenska, ale kdy, **už** nevím.*

*V dovoleno čhu odjet v Alp. **Potom** jdu pracovat.*

***Už** nepracuju na diplomce, pretože mám moc čas, ale plánujem dovolena na slovensku **v** léto*

*Ale **v** březnu mám čas. Chtěla bych zůstat **celý** víkend.*

***V** březnu rada přijedu do Prazi. Budu bych celý vikendu.*

*Snad přijdu **příští** březnu jeden víkend a dívám se na město.*

***V** březnu mám čas a bych přišel **celý** víkend*

***V** budoucnosti chtěla bych si hledat práci. Možne nejdřív budu cestovat do Americi.*

*A **potom**? Nevím ... To nevadí,*

*Proto, **po** studia pohledam firmu v Německu, kde můžu pracovat.*

*Nevím, co chci dělat **po** ukončení studia. Asi budu hledat práci v nějakých městě.*

Příští leto chcel bych strávit v Brně aby nie jsi tak sama a mozeme se setkat **častěji**.
Na tento leto mám velký plan: chcem cestovat do Španělska,...
Chci přijet do Brne v léte a chci chodit na kurz češtiny. Mužeme setkat se **častěji**.
Po ukončení studia planuju staze v nejakou firmy v Praze.
Chtěla bych přijít do Brno s tím uvidíme **častěji**.
Na léto mám také nějaké plány.
... *po* ukončení studia bych chtěla pracovat, ale nevím kde.
Chtěla bych přijít do Brno s tím uvidíme **častěji**.
Mám se dobře, a taky mám plány **na** léto: Pojedu na mnohé festivaly
Ve letě 2011 pojedu na navstevu v Americe **na** dvě měsíce.

Mnoho odpovědí působí, jako by reagovala na zcela jiné otázky, jelikož vytváří opakované obdobné odpovědi - např. Dotazování na dopravu po Praze a podobně.

2.5.10 Odchylky

Žákovské texty vznikly na zadání testovacích úloh, se kterými jsme se seznámili. Tato znalost nám někdy pomohla pochopit napsaná sdělení a odhalit nekorektnost. Odchylek od jazykové normy je v textech mnoho druhů. Nebylo snadné, odděleně věnovat pozornost pouze časovým deskriptorům, jelikož jsou to jednotky, které často ovlivňují více gramatických kategorií. Odchylky jsme rozdělili do čtyř skupin.

První skupina jsou nejfrekventovanější odchylky, které často způsobí nepochopení, nebo humornou situaci díky homonymii některých slov bez diakritiky. Žáci všech jazykových rodin se dlouho učí **diakritiku** v češtině. Toto byl také jeden z důvodů, proč byla analýza provedena manuálně, jelikož bylo neodhadnutelné, jaká odchylka v diakritice nastane. Nejvíce odchylek v diakritice, které mohou způsobit nedorozumění, vykazovaly časové deskriptory ročních období (v letě, létě, léte, léte) a části dne (zitra, odpóledne, dópezledne, večer, dén, pondeli), v menší míře i jiné deskriptory (ted, přisti, častější, každý) jsou pro žáky nelehká slova. U každé skupiny uvedeme několik příkladů, ale nelze vytvořit subkorpous odchylek, jelikož se odchylek v jedné frázi objevuje více druhů.

*Doufam že čas běhá do **příštesto leta** aby brzy se uvidíme.*

*V minulý **tydeň** jsme měli...*

*Byla jsem v Římě **minuly** rok na dva týdny.*

Druhou nejčastější odchylkou byla **sémantica**, kdy význam časového deskriptoru nenaplnil informaci natolik, aby nebránilo porozumění. Uvedeme příklady, u kterých bylo z kontextu pochopitelné jak odchylku napravit. Tento návrh uvádíme v závorce za příkladem. Žáci často chybovali užitím nesprávného slovního druhu (adektivum-adverbium), nebo nesprávně užívali deskriptorů *ted'*, *mezi*, *znovu*, *dlouho*, *už*.

*Samozřejmě pošlu fotky. Jsou **odpříští** výletu Davide. (z minulého... posledního)*

***Je brzo.**(je termín)*

***Tohočasu** hledám tému pro moji diplomovou práci. (momentálně, teď)*

*Ale možná pojedu do Slovenska, ale kdy, **už** nevím. (ještě)*

*Ne **už** pracuju na diplomce. (myšleno ještě nepracuju na ...)*

*Nebyl jsem **až dlouho** v Praze. (už)*

*Já **dlouhý** nejsem nřišel do Prahy (dlouho)*

*V březnu mám čas a umím ti navštívit **pro každý vikend**.*

*Doufám, že mám čas **na léto** a se setkáme v Brně. (v létě)*

*To je fajn, že ty napsala **až ted'**.*

*Pracuje jako knihovnice **až 15 roky**. (už 15 let)*

*Jana, **konečně**, který obor studuješ v Praze? (nakonec)*

*Ukončit studium není tak lehký, ale nanejvýše **na tři leti**. (za tři roky)*

*Můžeme setkat se **častější**. (častěji - adverbium)*

*V **letos** chtěla bych přijít do Brno. (v létě??)*

***Momentální** nemám nějaké plány **na léto**. (momentálně – adverbium)*

*Mušež mě poslat nějaké fotky **na** poslední výlet s Thomasem? (z posledního)*

*Mochli bychom se **setkat často**. (často setkávat)*

Fotky posledního výletu s Thomasem. (chybí předložka z posledního)

*Můžemé **často** setkat se a chodit spolu na kávu. (častěji)*

Sešli bysme se často. (vid u verba scházeli)

Kdy máš málo peníze... (když máš málo peněz)

Kdy se vrátím doma jsem šťastná (když..)

Kdy máme krásnou přírodu na Ukrajině ... (když..)

Kdy bych náhodou potřebovala... (když..)

Kdy bydlíš... (kde bydlíš)

Třetí skupinou odchylek bylo nesprávné umístění deskriptoru ve větě, ačkoli **slovosled** je v češtině poměrně volný, některé fráze mají ustálené větné uspořádání. Například fráze na přesný čas - *Kdy začíná oslava?* často nebyla užita korektně.

*Kdy bude **se** konat?* (Kdy se bude konat?)

*Kdy přesně začíná **ho**?* (to)

*Kdy bude **to**?* (Kdy to bude?)

*Je mi líto, že jsem Ti **ted'** **teprve** napsal ...* (teprve teď)

*Protože nejsem byla **ještě** v městě.* (Ještě jsem nebyla ...)

*Mám radost že **brzo** se uvidíme.* (že se brzo uvidíme)

*My jsme se **tak opravdu dlouho** neviděly.*

Čtvrtou skupinkou odchylek bylo užívání **časových předložek**. Studenti většinou časové předložky užívají správně, odchylkou je deklinace substantiva, nebo následující jednotky. V některých případech byla nesprávná prepozice, či chyběla úplně.

*v pátku, po dovolená, v červen, **zá** osm týden*

*Snad přijdu **příští březnu jeden víkend*** (snad přijedu příští březem na jeden víkend)

*Proto, **po studia** pohledám firmu*

*Fotky, které jsem udělala **na minuly vylet** s Tomášem.*

*Budu posílat fotky **od poslední vyletu** s Tomášem.* (z posledního výletu)

*Jsou **od příští** vyletu Davidem.* (z minulého)

*Doufám počasí nebude spátně **na přísty týdný**.* (v příštím týdnu)

*Budu na práci **do šest hodin** večer.* (do šesti hodin)

***Kolik** hodin chtelabys začat oslavu?* (v kolik hodin)

*V březnu mám čas a bych přišel **celý víkend*** (přijedu na celý víkend)

2.5.11 Shrnutí

V obou subkorpusech A2 i B1 se časové deskriptory vyskytují. V subkorpusu A2 byly nejfrekventovanější z vybraných deskriptorů v pořadí: *ještě, ted', už, příští*, v subkorpusu B1 byly nejfrekventovanější z vybraných deskriptorů v pořadí: *už, ještě, ted', pak*.

Pozorovaly jsme jak žáci/ žákyně deskriptory užívaly. Zda časové deskriptory upřesňovaly lokalizaci děje, frekvenci události, nebo kvantifikovali její trvání. Jak reagovali na zadání a jaké odchylky bránily v porozumění. Vyhledávání reakcí na zadané otázky ukázalo, že žáci deskriptory znají, užívají je však často nekorektně. Nedochází k upřesnění informace, spíše naopak. Pozitivní je množství výskytů, které by mohlo být využito přímo při výuce, jako pracovní text. U nižších úrovní práce s ucelenými frázemi neodrazila v písemných projevech. Žáci/ žákyně užívají časové deskriptory volně s libovolnými verby a vznikají nekorektní věty se sníženou srozumitelností.

Závěr

Diplomová práce popsala temporalitu v češtině se zaměřením na deskriptory času, které vyjadřují určitou míru přesnosti, nepřesnosti, jasnosti okamžiku promluvy, nejasnosti okamžiku děje, prolínání časů. Základem je vždy stanovit si jeden zachytný bod, který je shodný pro autora, adresáta, ale též pro možnosti L1 a L2.

Na základě odborné literatury bylo prezentováno množství možností a omezení, pokud se tento základní bod ne zcela shoduje. Od společných prvků se odvíjí představa hmoty, prostoru, děje v něm, tedy společný časoprostor, který umožňuje vzájemné porozumění. Bylo popsáno, jak těžké je čas jako atribut uchopit a vyjádřit a jaké faktory ovlivňují vzájemné porozumění. Jsou to rozdílné jazykové možnosti a zkušenosti, odlišná očekávání a nezanedbatelná je ochota vzájemného upřesňování.

Na základě studia výzkumných prací Christiane von Stutterheim, Evi Höflerové a Štíchovi knihy o nepřesnosti našeho vyjadřování jsme potvrdili důležitost osvojení časových deskriptorů jak u cizinců, tak u rodilých mluvčích již v počátku osvojování jazyka. Jasně osvojení deskriptorů přispívá k funkční komunikaci. Také přesně kladené otázky a především dovednost dotazování jsou nápomocny k dorozumění (Kdy? Jak často? Odkdy? Na jak dlouho?). Částečně negativní vliv na akvizici časoprostoru mají nejasná omezení, sémantika a především nejasné hranice slovních druhů a pravidla jejich použití. Proto učebnice deskriptory prezentují především užitím v ucelených frázích v kontextu dialogu, nebo souvislého textu. Pestrost prezentace spočívala především v tématech, kde všude se deskriptory v autentické češtině objeví jako klíčová slova (plánování dovolené, pracovní pohovor, popis koníčků, užívání léků). Učebnice nevyužívají možnosti práce s časovou osou, nebo přímo s vizualizací časoprostoru, což využívá čeština neslyšících. Nelze doložit, zda vizualizaci užívají lektori ve výuce, učebnice je k tomu ale neinspiruje. Dodatečně jsme zařadili prezentaci *České čítanky*, kde autorka Ilona Kořánová stanovuje pro žáky nabývající češtinu jako druhý jazyk pravidla spojení s perfektivními a imperfektivními verby a využívá adaptované texty pro možné sblížení s českou poetikou.

Pro praktickou část jsme si stanovili hypotézy, které se zaměřují na výskyt jak v učebnicích češtiny pro cizince začátečníky, tedy jazyková úroveň A2 a B1, tak v písemných projevech dostupných v korpusu Merlin. Deskriptory časové přesnosti jsme vyhledávali nejen v učebnicích *Česky krok za krokem 1 a 2L*. Holé, ale také v učebnici M. Boccu Kestřánkové, D. Štěpánové a K. Vodičkové *Čeština pro cizince A1-A2*, v učebnici

I. Reškové a M. Pintarové *Communicative Czecha* ve *Vokabuláři* K. Vaníčkové. Vokabulář je seznamu slovní zásoby pro úroveň A2 vytvořený na základě požadavků SERR a dle užití rodilými mluvčími v Korpusu SYN 2015. Seznam podpořil vytvoření seznamu markerů, které jsme v učebnicích vyhledávali. Cílem vyhledávání nebyl jen počet výskytů jednotlivých markerů (Pro jednotky, které jsme vyhledávaly, jsme užívaly termíny indikátor času, marker, časový deskriptor synonymně.), ale také pozorování v jakém kontextu jsou časové deskriptory prezentovány. Všechny učebnice s deskriptory pracují užíváním nejen v textech. Díky zpracování výsledků ze třech materiálů můžeme pozorovat, že nejfrekventovanější deskriptory jsou *příští, často, ještě, už, dlouho, až, teď*, které jsme si stanovili jako klíčové, pro práci s texty v korpusu Merlin.

Zvolené deskriptory jsme vyhledávali v textech žáků, kteří prokazovali znalost češtiny na úrovni A2 a také B1 u certifikované zkoušky. Pozorovaných textů bylo celkem třista padesát tři rozděleny byly podle celkového hodnocení k jazykové úrovni SERR do dvou subkorpusů jedno sto osmdesát osm textů na úrovni A2 a jedno sto šedesát pět textů na úrovni B1. V textech obou subkorpusů bylo nalezeno všech sedm zadaných deskriptorů a některé další. Výsledky byly zpracovány podle četnosti, sémantiky a odchylek. U každého textu byla zpracována také metadata.

Přínosná byla analýza reakcí na zadání, cíleně pozorování tvorby časové otázky. Ačkoli všechny učebnice dotazování na věk, roční období, dobu setkání i rezervaci v hotelu či v restauraci uvádějí, žáci korektní znalost neprokázali. Je zřejmé, že prezentaci časových deskriptorů nebyla věnována dostatečná pozornost. Jak bylo popsáno v didaktické části, žák si při nabývání jazyka vytváří vnitřní představu, kterou by měl učitel s podporou učebního materiálu nabídnout. Způsob jak prezentovat časové deskriptory byl naznačen ukázkou *České čítanky*. Každý lektor při práci s žáky pozoruje odchylky, které se opakují. Odchylky u začátečníků jsou často způsobené interferencí, ale také konkurencí slovních druhů. Například předložek a příslovečných určení, jejichž formy se shodují pro popis prostoru i času.

K závěrečné diskusi je otázka, zda by případné další sledování časových deskriptorů mohlo být na materiálu, který by vznikl na základě cíleného zadání. Z korpusových textů není zcela jasné, jak by žák deskriptory využil v přirozené komunikaci. Na druhou stranu reagovat na konkrétní zadání je běžný a téměř přirozený jazykový projev a je to jediná možnost, jak cíleně získat data určité jazykové skupiny.

Seznam použité literatury:

- AUWERA VAN DER, Johan.(ed)*Adverbial Constructions in the Languages of Europe*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 1998.ISBN 3-11-015746-2
- BEČKA, J. V. *O relativních a subjektivních časech v češtině*. In *Naše řeč*, ročník 58 (1975), číslo 4, s.186-195
- BEČKA, J. V. *Subjektivnost a polarita výrazu*. In *Naše řeč*, ročník 58 (1975), číslo 1
- BOCCOU KESTŘÁNKOVÁ, M., ŠTĚPÁNKOVÁ, D., VODIČKOVÁ, K. *Čeština pro cizince A1- A2*, Brno, Edika, 2017
- ČECHOVÁ, Marie. (ed) *Čas v jazyce a literatuře*. Sborník z mezinárodní konference. Ústí nad Labem, PedF, 2004.
- ČECHOVÁ, Marie. *Čeština řeč a jazyk*, Praha, SPN - pedagogické nakladatelství, 2011
- GEBAUER, J.*Příruční mluvnice jazyka českého pro učitele a studium soukromé*. Praha, Československá grafická Unie, 1939
- HIRSCHOVÁ, M. *Pragmatika v češtině*. Olomouc, Karolinum, 2013.
- HRDLÍČKA, M. *Cizí jazyk čeština*. Praha, ISV Nakladatelství, 2002.
- HOLÁ, L. *Česky krok za krokem 1*. Praha, Akropolis, 2016
- HOLÁ, L. *Česky krok za krokem 2*. Praha, Akropolis, 2009
- HÖFLEROVÁ, E. *Slova v myšlení o čase*. M. Čechová (ed) *Čas v jazyce a literatuře*. Sborník z mezinárodní konference. Ústí nad Labem, PedF, 2004.
- CHODĚRA, R. *Didaktika cizích jazyků*. Praha, Academia, 2006.
- KARLÍK, P., NEKULA, M. PLESKALOVÁ, J.(editor)*Encyklopedický slovník češtiny*, NLN Nakladatelství lidové noviny 2000
- KOMÁREK, M., *K jednomu funkčnímu rozdílu v soustavě partikulí*, Slovo a slovesnost, ročník 40 (1979), č.2, s.139-142
- KOŘÁNOVÁ, I. *Česká čítanka*. Praha: Akropolis. 2012
- KREJČOVÁ, L. *Žáci potřebují přemýšlet*, Praha: Portál. 2013
- KYNCL, J., *Některé poznámky k sémantice vyjadřování kategorie času v češtině*, Brno 2000, Sborník prací filozofické fakulty Brněnské univerzity
- KVASIL, B., a kol., *Malá Československá encyklopedie*, Praha, ČSAV 1984
- PANEVOVÁ, J. *Čas a modalita v češtině*, Acta Univ. Carolinae, Philologica, 1971
- PANEVOVÁ, J. *Mluvnice současné češtiny*, Praha, Univerzita Karlova, 2014 ISBN 978-80-246-2497-6
- REŠKOVÁ, I., PINTAROVÁ, M. *Communicative Czech elementary Czech*, Brno, 2009

- RICHTEROVÁ, K., *Vyjadřování času v psané češtině českých neslyšících*, Diplomová práce UK Praha, 2009
- STUTTERHEIM von, Ch. *Temporalität in der Zweitsprache* (Walter de Gruyter, Berlin - New York 1986, 364 s.) <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=3352>
- ŠEBESTA, K. *Vyučování cizího jazyka*. Praha, 2017 ISBN 978-80-7308-743-2
- ŠKODOVÁ, S., Sloveso jít v zrcadle užití nerodilými mluvčími češtiny. <https://www.researchgate.net/publication/332698345>
- ŠTĚPÁN, J. *Sociolingvistická kniha o čase při studiu cizího jazyka*, Slovo a slovesnost, ročník 51 (1990), č.2, s.162-164
- ŠTÍCHA, F. *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha, Academia, 2013
- ŠTÍCHA, F. *Možnosti a meze české gramatiky*. Praha: Academia. 2006 ISBN 80-200-1463-2
- ŠTÍCHA, F. *O nepřesnosti našeho vyjadřování*. Praha: Academia. 2016 ISBN 978-80-200-2603-3
- VANÍČKOVÁ, K. *Vokabuláře referenčních popisů úrovní znalosti češtiny jako cizího jazyka ve světle korpusových dat*, Diplomová práce UK Praha, 2018
- VONDŘÁČEK, M. Příslovce a částice-hranice slovního druhu. In *Naše řeč*, ročník 82 (1999), číslo 2, s.72-78
- ŽAŽA, S., *K úloze tzv. větných adverbii při vyjadřování postoje mluvčího k propozičnímu obsahu*, Slovo a slovesnost, ročník 40 (1979), č.2, s.135-138

Příloha 1. ukázka textu subkorpusu A2 s metadaty

METADAT

Obecné::

ID textu: 0601

Cílový jazyk: Czech

Úroveň testu podle SERR: B1

Testová úloha: odpověď Alene na její email - ID: 1_Alena

Materský jazyk: German

Věk: not reported

Pohlaví: female

Hodnocení:

Celkové hodnocení podle SERR: **A2**

Gramatická správnost: A2

Pravopis: B1

Slovní zásoba: rozsah: B1

Slovní zásoba: ovládání: A2

Koherence/koheze: B1

Sociolingvistická primerenost: A2

žákovských textech 1

Ahoj Aleno,

děkuju Ti mockrát za Tvůj email. Mám hodně práce na studium. Musím skončit diplomce příští týden. Je brzo. Potom budu dělat výlet do Norsku. Těším se na tebe v 13. dubna. Pozvám Ti na kávu na privatě. Kdy přijedeš? Chtěla bych dostat pro tebe na nadráží.

Doufám, že dostáš stáž.

Mám zájem na kurz češtiny. Víš co kurz stojí a kdy začí? Bylo by krásné, kdybys v Čechách pro kurz. Mohla bys mi poslat inzerát?

Jak se má tého bratra? Ještě je ve škole? Viděla ho minulý rok. Můj bratr začínal studium minulý měsíc. Studuje ekonomii v Berlíně. Má velké radost. Ale, jak dlouho?

Pro dnešek končím.

Pozdravuj rodinu.

Zatím ahoj

Marie

Příloha 2.ukázka textu subkorpusu B1 s metadaty

METADAT

Obecné::

ID textu: 0607

Cílový jazyk: Czech

Úroveň testu podle SERR: B1

Testová úloha: odpověď Alene na její email - ID: 1_Alena

Materský jazyk: Polish

Věk: not reported

Pohlaví: female

Hodnocení:

Celkové hodnocení podle SERR: B1

Gramatická správnost: B1

Pravopis: B2

Slovní zásoba: rozsah: B1

Slovní zásoba: ovládnutí: B2

Koherence/koheze: B1

Sociolingvistická primerenost: B1

žákovských textech 1

Ahoj Aleno!

Děkuji Ti mnohokrát za Tvůj dopis. Měla jsem velkou radost z Tvého dopisu. Ptaš; co studium? Mám příští týden zkoušku a myslím jenom na studium; nemám čas, protože musím se na zkoušku připravovat.

Těším se už na Tvou návštěvu v Drážďanech a chtěla bych Tě pozvat na oběd a kávu k mne. Doufám, že budeš mít chuť na něco německého. Kdy přijedeš, abych mohla pro Tebe jít na nádraží?

V posledním dopise jsi mi psala, že jsi našla zajímavý inzerát. Můžeš mi ho poslat? Kdy začíná ten kurz češtiny a kolik stojí? Těším se na naše setkání. Tím končím, protože je už pozdě večer a musím ještě něco studovat.

Pozdravuj Davida!

Měj se dobře!

Srdečně tě zdravím.

Dana